

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

ГОДИНА XI.

КН. VI и VII.

МАРТЪ и АПРИЛЪ 1932

— ВАРНА —

СЪДЪРЖАНИЕ:

I. Отъ теорията за практиката.

1. *Николай Тодоровъ.* — За училищния инспекторатъ.
2. *Б. Върбановъ.* — Обобщаване на учебния материалъ въ края на годината.
3. *Ив. Петковъ.* — Въпросникъ по езикознание за изпитъ за завършенъ прогимн. курсъ.
4. *Д. Правдолюбовъ.* Проф. Ернстъ Мойманъ за детското писмо.
5. *Д-ръ Ал. Недѣлковъ.* — Туберкулозата въ детската възраст.

II. Изъ практиката за практика.

1. *Николай Тодоровъ.* — 22 мартъ.
2. *Ат. Чешмеджиевъ.* — Седмица на пчелата.
3. *Ат. Георгиевъ.* — Два урока по естествознание въ I-й прогимназ. класъ.
4. *Ив. Петковъ.* — Мечка
5. *Ив. Георгиевъ.* — Патриархъ Ефтимий.
6. *К. Георгиевъ.* — Химнъ на св. св. Кирилъ и Методий.
7. *Ст. Ц. Даскаловъ.* — Хоро.
8. *Б. Ибришимовъ.* — Зеленъ здравецъ.
9. *Кир. Кючуковъ.* — Край на учебната година.
10. *Кир. Кючуковъ.* — Маминъ Кольо.
11. *Ст. Ц. Даскаловъ.* — Пролѣтъ.

III. Рецензии и книгописъ.

1. *Д-ръ К. Д. Свраковъ.* — Трагедията въ духовното развитие на юношеството. Отъ Д-ръ В. А. Мановъ.
2. *Д. Правдолюбовъ.* — Ръководство по гимнастика. Отъ Ат. Димевъ.
3. *Гичо Хр. Михайловъ.* — Фаръ на въздържанието.
4. *Д. Правдолюбовъ.* — Първи стѣпки при обучението по четене и писане. Отъ Хр. Николовъ.

Молимъ всички наши г. г. абонати, на които до сега списанието е изпращано на почекъ, да внесатъ абонамента му. Когато го изпратятъ, да отбележатъ въ пощенския записъ, или да съобщатъ съ отдѣлно писмо абонаментния си номеръ, за да отбележимъ вноската имъ въ нашитъ списъци.

Молимъ също всички наши г. г. настоятели да уредятъ сметкитъ си съ администрацията ни.

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

Год XI.

мартъ и априль 1932 год.

Кн. 6 и 7.

Николай Тодоровъ — Сливенъ.

ЗА УЧИЛИЩНИЯ ИНСПЕКТОРАТЪ.

Презъ май т. г. ще се произведатъ изпити за помощници окръжни инспектори. Такива бидоха произведени и преди две години, следъ едно твърде недвусмислено колебание на тогавашнитъ ръководни лица въ министерството, които не скриваха незадоволството си отъ резултатитъ на узаконената практика да се търсятъ чрезъ изпитъ помощниците на окръжнитъ инспектори изъ съответнитъ учителски колегии. Замислюваше се едно повишение на ценза и се дирѣха нови пжтища, по които да се постигне това, безъ да се скъса съвсемъ съ началото да се взематъ хора изъ срѣдата на основното учителство, живѣли и провѣрили себе си въ ежедневната практика.

Щомъ назначаватъ сесия, трѣбва да се приеме, че хората на днешното министерство не сподѣлятъ мнението на своитъ председственици и не мислятъ за промѣни въ закона за училищния инспекторатъ.

Все пакъ, обаче, и сегашното Министерство не може да не знае, че всрѣдъ учителскитъ срѣди, както и между обществото, започва да се наплъстява все по-дебело убеждението, че има нѣщо гнило въ Дания, сиречь, че инспекторскиятъ кадъръ започва да се влошава прогресивно съ изгледи да се подбие напълно името на единъ тъй важенъ училищенъ институтъ, повиканъ да ръководи развоя на учебното дѣло въ страната ни въ едно време, което е опрѣло всичкитъ си надежди за по-добри дни само върху правилното и здраво отглеждане на подрастващитъ поколения.

Наистина, голѣма частъ отъ негодуванието, незадоволството и лошитъ чувства срещу инспекторитъ изобщо иматъ изворитъ си въ особения характеръ на службата, която поставя учителя и инспектора въ отлoшение на надзираванъ и надзирателъ, на ръководенъ и ръководителъ, на слабъ и силенъ; ала тъкмо и за това отъ инспектора се изисква да превъзхожда по всички линии ония, предъ които стои да ги води. Комуто е дадено повече и повече се иска отъ него. Служебниятъ авторитетъ, който за много служби е всичко, за ин-

спектора е нищо. Той не може да покрие нито единъ отъ недостатъцитѣ, що има. Напротивъ, презъ него, като презъ лупа, последнитѣ изглеждатъ по-голѣми и по-изпъкнали и груби. Ето сжщинската причина за честитѣ и строги нападки срещу инспекторитѣ — окржжни и помощници.

А длжжни сме да признаемъ веднага, че една строга и безпристрастна анкета, имаща за задача да примѣри личното достойнство и служебната подготовка на днешнитѣ училищни инспектори, не ще ни донесе много радостни резултати.

Разочарованието ще дойде още при окржжнитѣ инспектори. Колцина отъ тѣхъ по характеръ, култура, дарования, обща и специална начетеностъ, общественъ авторитетъ, професионална известностъ и пр. отговарятъ за високия постъ, що заематъ? Колцина отъ тѣхъ сж се покачили на този постъ само съ цената на личнитѣ си качества на достойни за службата люде? Колцина отъ тѣхъ познаватъ тази тѣй сложна и извънредно деликатна служба и умѣятъ да я ржководятъ и тласкатъ въ пѣтя на правилното ѣ развитие.

Безъ да отричаме, че има случаи, дето отбранитѣ лица правятъ честъ на института и се сочатъ като творчески ржководители на учебно дѣло въ окржга си, ще трѣбва да се съгласимъ и съ убеждението на мнозинството въ учителскитѣ срѣди, че твърде често, особно въ последно време, на това мѣсто се изкачватъ хора досущъ недостойни за тѣхни водачи, носящи само унижение и пълна дезорганизация за службата, която имъ се повѣрва.

Преди всичко нека се запитае, колко отъ окржжнитѣ инспектори сж педагози. И то педагози не само по име и дипломъ, а по призвание и проявенъ творчески трудъ въ областта на основното образование. Защото единъ химикъ, единъ историкъ, единъ математикъ, каквито обикновено сж днешнитѣ инспектори, може да бжде отличенъ работникъ въ обсега на своята специалностъ и достоенъ дори за професорска катедра и всичко това да е недостатъчно да оправдае назначението му за инспекторъ; т. е. за ржководител на педагогическата дейностъ на 10—15 негови помощници инспектори и 1000—1500 първоначални и прогимназиални учители. Едно такова назначение, се пише въ страницитѣ на официалното педагогическо издание на министерството*), въ Германия би се видѣло тѣй непонятно, както непонятно и чудновато би се видѣло у насъ, ако за председател на окржженъ сждъ бжде назначенъ не правникъ, а вишистъ отъ друга нѣкоя специалностъ!

Ние знаемъ, какво ще ни се възрази. Нѣмаме достатъчно педагози-специалисти, а колкото ги имаме, тѣ не винаги

*) Илия Енчевъ. Значението на педагога за образователното дѣло на народа. „Уч. прегледъ“. г. XX., кн. 7., стр. 991.

охотно приематъ тази ръководна служба. И това е вѣрно. Но я да се запитаме, защо ги нѣмаме и защо малцината такива не ставатъ инспектори. Защо ги не търсимъ и ценимъ, нали? Кой у насъ дава важностъ на педагогическата компетенция? Подирете я вредомъ, дето разумътъ ви насочи, и ще се увѣрите, колко малко се пласира тя. И не ли тъкмо поради това у насъ малцина посѣгатъ да изучаватъ педагогика въ университетитѣ. И тъй ще бжде, докато не се пробуди въ нашитѣ училищни фактори съзнанието, че всички ръководни служби въ нашата образователна система, малки и голѣми, трѣбва да се повѣржаватъ само на *педагози*.

Но нека минемъ понататъкъ. Колцина отъ окръжнитѣ инспектори, ако и неспециалисти-педагози, сж отбрани изъ между ония учители, които по призвание и чрезъ усилено самообразование сж успѣли до си придобиятъ необходимата педагогическа култура! Колцина отъ тѣхъ сж хора, които съ силата на духа си сж успѣли да изпъкнатъ между учителството, като достойни негови водачи преди, още да сж наметнали властническа мантия?

Твърде малко.

Партизанската язва, която се шири въ нашия общественъ животъ, започва да разяжда всички държавни ресори. Утвърдява се здраво пакостната практика, съ промѣната на правителствата да се смѣня и инспекторскиятъ персоналъ. Въ интереса на *поелата министерството партия*.

А по този пътъ цѣлата дейностъ на тъй дошлитѣ „на властъ“ инспектори ще се сведе до една по-свършенна *маршрутика* — искусство да се съставятъ най-неизгодни за държавното съкровище маршрути.

Образователното дѣло, въ което лежатъ упованията и надеждитѣ на тъй много злочестия ни чародѣ, ни налага да го прочистимъ часъ по-скоро отъ злокачествената зараза, която гризе коренитѣ му.

Само чиститѣ обективни интереси на това скъпо народно дѣло трѣбва да ръководятъ ония, които иматъ властта, да избиратъ ръководния персоналъ, водачитѣ на основното учителство.

А тия водачи, както вече подчъртахме, трѣбва да бждатъ само призвани педагози-специалисти, проявили творческитѣ си сили и дарби въ областъта на педагогическата теория и практика.

Само при липса на такива лица да се потърсятъ неспециалисти, ала все пакъ хора съ доказана училищно-административна вещина и познати съ личнитѣ си достоинства и дарования.

А за да се избѣгнатъ грѣшкитѣ при избора на тия лица, за наше време не е излишенъ единъ изпитъ — състезание, и за окръжнитѣ инспектори, който чрезъ официалното спи-

сание на министерството да прави достояние и на учителството писменитъ работи на избранитъ кандидати.

При липсата на достатъчно призвани педагози-специалисти, липса, която не може да се оспорва, и при невъзможността да се повѣри у насъ постѣтъ на окръжния училищенъ инспекторъ само на такива лица, не бива да се чака, че скоро можемъ да ги имаме и на мѣстото на помощниците, което всѣки би желалъ.

Ала и да дойдемъ нѣкога до речената възможность, ние смѣтаме, че пакъ на даровити и трудолюбиви основни учители, останали по зла сѣдба безъ висше образование, не бива да се прѣчи да се стремятъ къмъ това мѣсто и при доказана чрезъ изпитъ педагогическа подготовка, добита съ самообразование, да могатъ да го заематъ, както гласи и сегашниятъ законъ.

И намъ е твърде необяснимо, защо самитъ учители отъ тази колегия, както изказватъ публично въ своитъ професионални органи незадоволството си отъ днешнитъ си ръководители наставници, намирайки ги твърде неподготвени за тази имъ служба, търсятъ често изхода отъ това положение, въ смисълъ да се повиши цензътъ на кандидатитъ за помощници.

Ние вече подчъртахме, че само добро може да донесе една училищна политика, която би успѣла да повдигне цената на педагогическата компетенция у насъ и да предизвика приливъ къмъ университета на хора, жадни за висша педагогическа наука, като поиска висше педагогическо образование и отъ кандидатитъ за основни учители; ала, докато дойде това блажено време, не бива да се отрича правото на даровити учители съ сръдно образование, които иматъ умъ и воля, да се издигатъ до положението на вишиститъ.

Нека не се забравя, между това, че дипломътъ не винаги документира несъмнени достоинства. А при днешнитъ наши нрави и съ дипломирани хора инспекторскитъ институтъ може да си задържи неджитъ, които му се преписватъ и отъ които той наистина страда.

Защото не може да се отрича, че много отъ днешнитъ помощници досущъ недостойно заематъ службата си и не притежаватъ и най-елементарнитъ качества на ръководители и наставници.

Ала нима това се дължи на липсата на достойни за водачи люде между учителството? Нима то говори, че учителскитъ сръди сж изчерпали запаситъ си отъ способни, умни, трудолюбиви, любознателни и характерни хора и не могатъ да дадатъ повече кандидати за инспектори-помощници?

Не, нали? Това не може да твърди нито единъ човѣкъ, който има здравъ разумъ. И днесъ, както въ миналото, меж-

ду първоначалните и прогимназиални учители има маса хора с безспорни заложби на призвани водачи.

И ако нѣкога, въ миналото, изъ срѣдата на тия учители се излъчиха толкова отлични околийски инспектори, които правѣха честъ и на учителството, и на института, и които придвижиха учебното дѣло напредъ, ние мислимъ, че и днесъ това сѣщо учителство може да ни даде прекрасни представители на този институтъ.

Влошаването на инспекторския персоналъ започна отъ тогава, откогато се разшириха вратата на инспекторския изпитъ и комисииѣ започнаха да пропусчатъ презъ тия врата куцо и сакато.

Ние ще припомнимъ на тия комисии, че въ първите години, когато се прилагаше законътъ за двойния инспекторатъ, отъ явилитѣ се на изпитъ кандидати за околийски инспектори рѣдко вземаха свидетелство за инспекторска правоспособностъ 10%. Избираше се най-достойното, даровитото, имениното. Изпитътъ бѣше състезание между способнитѣ, за да се излъчатъ талантливитѣ.

По този пѣтъ трѣбваше да се върви неотстъпно, ако се гачеше института и ако се ценѣше неговото значение за правилния развой на родната ни школа. Но. . .

Намѣси се и бацилътъ на модерното, нашъ патентъ, партизанство. Впрочемъ този сѣщиятъ бацилъ разяде нѣкогашния строгъ и обективенъ аршинъ на изпитнитѣ комисии.

А съ това пѣтятъ къмъ провалянето името на околийския инспекторъ биде широко откритъ.

Последниятъ, презъ изтеклата есенъ, генераленъ пристѣплъ на това наше необуздано партизанство пѣкъ не остави камѣкъ върху камѣкъ.

И днесъ на поста инспектори-ръководители на учителството често се издигатъ хора, едничкото преимущество на които е, че сѣ . . . партизани, партийни агитатори.

Стигна се дотамъ, че се разправя за инспектори, които съ влазянето си въ село, вземали мѣрки да устроятъ преди всичко партийно събрание.

За други се разказва, че били усърдни деятели на нѣкои застраходателни дружества и, преди да напишатъ ревизиони листове на учителитѣ, попѣлвали застрахователнитѣ имъ предложения! А трети, скрити задъ името на женитѣ си, притежавали и книжарници, види се, за да внасятъ еднообразие въ помагалата, потрѣбитѣ, канцеларскитѣ книжа и пр. въ цѣлата си околия!!

Мнозина мислятъ, че положението ще се измѣни на дсбро, ако инспекторитѣ се избиратъ отъ съответнитѣ колегии. Колкото и хубаво нагледъ да е това начало, ние се боимъ, че на наша почва и то ще се изроди до неузнаваемостъ.

Тогава какво трѣбва да се прави? — ще попита всѣки.

Да се проникнемъ преди всичко отъ важноcтѣта на службата, отъ която зависи въ голѣма степенъ стойността на учебно-възпитателното дѣло въ страната ни.

Една народна мъдростъ гласи, че оня, който има за водачъ мухата, ще отиде на сметѣта.

Едно бодро чувство на отговорностъ предъ бждащото на народа ни трѣбва да има всѣки, който има правото и задължението да отбере водачи на учителитѣ.

Той трѣбва да потърси и намѣри най-достойнитѣ.

Затова учителитѣ отново трѣбва да станатъ *най-строги и обективни*.

Да се преценява всестранно личността на човѣка, който поиска да излѣзе предъ другаритѣ си.

Само най-способнитѣ, най-честнитѣ, най-характернитѣ, само призванитѣ, белязанитѣ да се допускатъ до това предно мѣсто.

Въ януарската книжка на сп. "Училищенъ бюджетъ и администрация" намираме единъ твърде интересенъ въпросъ. Кандидатъ за инспекторъ пита: „Мисля да се явя на изпитъ въ предстоящата сесия за помощници учил. инспектори за първоначалнитѣ училища. Моля, дайте ми упътвания, кои книги да прочета и изобщо какъ да се подготвя за тоя изпитъ?“

Ето до каква степенъ е подцененъ инспекторскитѣ изпитъ!

„Кои книги да прочета?“

Презъ този тъй наивенъ въпросъ не се ли вижда всичката голота на много отъ кандидатитѣ за този изпитъ?

Каточе е достатъчно да се прочетатъ тепърва нѣколко учебника, за да се *подготвишъ* за наставникъ на ония, които трѣбва да следятъ поне нашия педагогически печатъ и да го познаватъ добре. Защото не ли къмъ това ще наставя инспекторътъ учителитѣ въ околията си? И не ли тъкмо за това той трѣбва да познава основно цѣлия този печатъ?

А ние отиваме и по-далече. Помощникъ-инспекторътъ трѣбва да владѣе и единъ чуждъ културенъ езикъ, та да може да подхранва педагогическата си начетеностъ, съ която трѣбва да блести между учителитѣ си, и отъ педагогическия печатъ на този езикъ.

И тъкмо затова смѣтаме, че институтътъ ще спечели извънредно много, ако отъ кандидатитѣ започне да се изиска бездруго да установятъ по единъ безспоренъ начинъ при изпита, че могатъ да се ползуватъ отъ френски, съотв. нѣмски, английски или италиянски езици. Не сочимъ и руския езикъ, защото съ него могатъ да си служатъ всички учители, които иматъ пробуденъ интересъ къмъ по-широкъ педагогически хоризонтъ, и се обсебва съ много малко усилия.

При единъ такъв грижливъ подборъ на кандидатитѣ, ако се прибави и една нова практика, веднага следъ изпита, преди да имъ се даде учебна околия, да се задържатъ година-две при нашия университетъ, като командировани съ учителската си заплата, или пъкъ да се изпращатъ въ странство да се запознаятъ съ устройството на учебното дѣло въ другитѣ напреднали държави, да усъвършенствуватъ езика имъ, както и да подишатъ културния имъ въздухъ, ние ще имаме най добрата система за създаване на училищни ръководители.

Всѣки може да си представи, като каква творческа дейность биха развили инспекторскитѣ съвети, чиито членове поотдѣлно сж имали случай да наблюдаватъ и проучватъ образователното дѣло на нѣколко културни страни.

И нека между другото кажемъ, че ние можехме до сега да се радваме на едно такова щастливо положение, стига отъ десетина години насамъ презъ две години отъ всѣки окръгъ да се изпрацаха съ заплатитѣ имъ по 1—2 помощници въ странство.

Това не щѣше да обремени държавния бюджетъ нито съ стотинка, защото околията на командированитѣ инспектори можеха да се обслужватъ отъ останалитѣ въ окръга тѣхни другари.

Но нека минемъ по-нататъкъ.

Следъ грижливия подборъ на инспекторския персоналъ иде нуждата да му се осигурятъ условия за ползотворна работа.

И нека веднага подчертаемъ, че днешниятъ начинъ на заплащане пжтни и дневни пари по смѣтка за ревизионнитѣ обиколки на инспекторитѣ иде да насочи последнитѣ, макаръ и добре подбрани, въ единъ твърде съблазнителенъ пжтъ, който бавно, но сигруно ги похабява. Плащането по смѣтка носи всички недостатѣци на плащането на парче. И инспекторътъ, както обикновениятъ работникъ, който въ стремежа си да припечели повечко изразходва силитѣ си до пълно изтощаване, започва да занемарва интереситѣ на духа си.

Стотѣ лева, които има възможността да вземе всѣки день, сякашъ миниратъ канцеларския му столъ и инспекторътъ започва да бѣга по селата и за смѣтка на времето, което дължи на своето самообразование. Въ този плъзгавъ пжтъ той неусѣща, какъ работата му започва да става недостатъчно обмислена и сериозна; какъ познанията му започватъ да го изневѣрватъ, лишени отъ освѣжителния лъхъ на единъ живъ интересъ. Стотѣ лева заематъ голѣмо мѣсто въ неговото съзнание и скоро то заживѣва негли само съ мисълта за тѣхъ. А стигне ли се до тамъ, инспекторътъ е окончателно загубенъ.

И ние мислимъ, че министерството ще направи истинска услуга на института, ако премахне този начинъ на заплащане и го замѣни съ нѣкогашния — да се плащатъ безочетни

пари при единъ минимумъ ревизионни дни, които инспекторътъ трѣбва да направи презъ течение на учебната година.

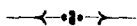
Ала най-голѣмата услуга, която министерството трѣбва да направи на този институтъ, е да го *изолира* отъ развилнѣлата се партизанщина, която, както вече казахме на друго мѣсто, го доведе до едно крайно влошено положение.

Не се ли направи това, всички други пожелания, които що казахме до тука за инспекторския персоналъ, ще останатъ безплодни.

Като подчертаваме това, ние ще приключимъ статията си съ следнитѣ учителски думи, казани въ страницитѣ на сп. „Народенъ учител“, г. I., кн. IX. — издавано въ Сливенъ презъ 1895. г.

„Нашитѣ училища само тогава ще тръгнатъ въ правия си пжтъ, когато се измете партизанската калъ изъ училищнитѣ инспекции и се замѣсти съ хора *важни не за партията, но за напредъка на училищното дѣло.*“ (к. н.)

Този зовъ, отправенъ къмъ ръководителитѣ на нашето учебно дѣло преди 37 години, за голѣмо съжаление, запазва всичкия си смисълъ и за днешния день.

Б. Върбановъ — Т.-Пазарджикъ.

ОБОБЩАВАНЕ НА УЧЕБНИЯ МАТЕРИАЛЪ ВЪ КРАЯ НА ГОДИНАТА.

Проблемътъ за крайгодишното обобщение на учебния материалъ въ първоначалното училище още не е намѣрилъ задоволително разрешение и приложение въ нашата училищна практика. Повечето учители чувствуватъ нуждата отъ обобщение, обаче, въ много случаи правятъ това едностранчиво или повърхностно, благодарение на слаба осведоменостъ, малкъ опитъ и недостатъчно време въ края на учебната година. Въ много иначе отлични годишни разпредѣления на учебния материалъ ние сме имали случаи да видимъ, че въ рубричитѣ за месецъ май или юний е вписана само думата *преговоръ*. Потърсвали сме въ началото на другата учебна година да видимъ въ материалнитѣ книги, какъ се е изразила практиката по така поменатия въ годишното разпредѣление *преговоръ*, обаче, въ повечето случаи сме намирали стерипно да се повтаря сжщата дума — *преговоръ*, което въ повечето случаи значи, че е ставало едно обикновено повторение на материала въ сжщата форма и размѣри, въ които е преподаденъ презъ годината. А това е крайно незадоволително. То ни дава основание да направимъ една твърде нерадостна преценка на завършеността и цѣлостността на

учебно-възпитателната работа на много учители. Може би, самата дума „преговор“ създава недоразумения. За да не става това, ние употребяваме думата *обобщаване*, като по-подходяща.

Задължението въ края на учебната година да се прави обобщение на изучения материал не е случайно хрумване или каприз на програмосъставителитѣ. Обобщението е една необходимост отъ психологическо, логическо и дидактическо гледище, затова на него трѣбва да се погледне съ нуждната сериозност и внимание. По наша преценка, оня учителъ, който не е обобщилъ учебния материалъ въ края на годината, е извършилъ своята работа наполовина. Той не може да твърди искрено и спокойно, че е изпълнилъ дълга си къмъ повърнитѣ му ученици. Такъвъ учителъ по-скоро прилича на майсторъ-зидаръ, който е натрупалъ на едно мѣсто всички необходими материали за изграждане на едно здание, безъ да е извършилъ самата работа — построяване на сградата.

Подъ думитѣ обобщение или преговоръ въ никой случай не бива да разбираме еднообразно повторение на учебния материалъ въ сжщата форма и размѣри, въ които е преподаванъ презъ градината. Ако така се разбира и практикува обобщаването, много малко ще се допринесе за подобрене въ качествено отношение резултатитѣ отъ нашата образователна работа. Наистина, при повторение на учебния материалъ знанието се доуяснява, задълбочава и мжчно се забравя, оставя по-трайни следи въ нашитѣ нервно-мозъчни пжтища, Обаче, най-сжщественото, което трѣбва да се постигне въ края на учебната година — да се почувствува единството на учебния материалъ отъ дадена дисциплина, да се видятъ допирнитѣ точки между отдѣлнитѣ знания, системата, възъ основа на съзрѣни психологически и логически връзки, — дори и въ най-щастливитѣ случаи, ще липсва. Обобщението, следователно, не може и не бива да си поставя задачитѣ на едно обикновено повторение на учебния материалъ. То е духовно зидарство, което има за задача да пресѣе знанията, да изхвърли непотрѣбното, да турне сжщественото въ психологическа и логическа връзка, да разреши поставени проблеми, да изгради сградата на познанието и да създаде предпоставки за формиране на наученъ мирогледъ у ученицитѣ. Това искане не е едно обикновено пожелание: то има своитѣ дълбоки основания. Знайно е, че поради редъ причини ние сме принудени да преподаваме знанията по отдѣлнитѣ учебни предмети разпокжсано и несвързано. Последното обстоятелство не дава възможност на ученицитѣ да хвърлятъ общъ погледъ върху преподаденото, да го поставятъ въ единство, да изградятъ системата. А всѣко разпокжсано знание, лишено отъ психологични и логични връзки, губи своето обаяние, прелестъ и стойностъ, то престава да бжде интересно и да

стимулира духовния растежъ на човѣка, респ. на ученика. Разпожксаностъта на знанията прави последнитѣ безсмислени и неполезни, създава умраза къмъ училището и науката. Затова, може би, нашитѣ ученици кжсатъ и изгарятъ учебниците си въ края на учебната година, като пѣятъ: „Ахъ, ти, училище, адско мжчище“ . . . Обобщението иде да внесе известно разведрение на тази действителностъ; то иде да възстанови нарушената логична и психологична връзка, да подхрани и съживи убития интересъ къмъ науката, да омекчи, бихъ казалъ, създаденото лошо настроенне въ учебниците, да премахне сѣнкитѣ на умствената умора, психическото пресищане и скука.

Обобщението има за задача да изхвърли всичко ненуждно, случайно и второстепенно, влѣзло по една или друга случайностъ въ кржга на учениковитѣ знания, като сжщевременно подбере и свърже сжщественото и го постави подъ знака на общи понятия, схеми, формули и пр. Отъ друга страна, колкото дадено знание е упражнено и навично, толкова повече неговиятъ пжтъ въ нервно-мозъчната система се съкратява, а това влияе крайно благоприятно върху умствената хигиена — икономисва се психофизичната енергия. При днешния усиленъ и бързъ темпъ на живота ще успѣятъ и напреднатъ само ония, които сж съобразителни и съ най-малко усилия извършватъ своята всѣкидневна умствена и практическа работа. Тежко на бавнитѣ и непохватнитѣ. Тѣ винаги ще бждатъ изпреварвани. Задачата на училището е да създаде хора на днешния практиченъ и бързъ животъ.

Обобщението на учебния материалъ способствува да се обхване по-разностранно, по-смислено и задълбочено преподаденото презъ годината знание. И наистина, презъ преговорното време ученицитѣ ще схванатъ третирания материалъ много по-конкретно и смислено, отколкото въ началото и презъ течение на учебната година, защото ще използватъ единъ по-широкъ опитъ, придобитъ презъ годината. Не е, на-примѣръ, все една яснотата при намежване за известни биологични принципи при преподаване за заякъ въ сравнение съ тази при обобщаване материала за гризачи, когато ще се използва единъ по-широкъ опитъ, едно по-разностранно знание. Дори нѣщо повече, при обобщението се използва придобитото знание и опитъ отъ цѣлокупното учил. обучение. Въ такъвъ случай, ползата отъ обобщението става още по-несъмнена. Изобщо, много сж основанията, които налагатъ едно добре обмислено обобщаване на учебния материалъ въ края на годината.

Има различни предложения за групиране на учебния материалъ при обобщението. Тѣ се свеждатъ главно въ две насоки, въ два принципа: психологиченъ и логиченъ. Психологичниятъ принципъ изисква материала да се групира на цѣ-

лостни области, общежития, ландшафти и пр., безъ да се държи смѣтка за строга научность, система, генезисъ, логическа връзка и пр. Така, напр., е сгруппиранъ материалътъ по естествознание въ първоначалното училище. Тази группировка отговаря на умственото развитие на ученицитѣ въ казаното училище. Детето отъ по-ранната училищна възраст не търси особени прилики, единства и еднаквостъ въ функциитѣ и устройството на отдѣлнитѣ обекти, които изучава, а се задоволява съ външната цѣлостность и едновременность. За него е по-интересенъ факта, напр., че дадени животни и растения се намиратъ въ една и съща жизнена срѣда, че представляватъ едно общежитие, отколкото връзката между отдѣлнитѣ видове, родове, разреци, класове и царства, чиито представители живѣятъ въ срѣди, отдалечени едни отъ други, както по мѣсто, така и по време.

Логичниятъ принципъ изисква учебниятъ материалъ да се разгледа и групира по идеи и гледища. Напр., дадена страна да не се разглежда на ландшафти, а отъ различни гледища: повърхнинна, напояване, климатъ, население, стопанство и пр. Възъ основа на този принципъ, напр., материалътъ по история и гражданско учение въ IV отдѣление би могълъ да се разгледа въ следнитѣ гледища: 1. Какво е положението на единъ народъ, когато попадне подъ двойно робство: политическо и духовно. 2. Борби за духовна и политическа свобода. 3. Условия за освобождение отъ духовно и политическо робство. 4. Освободителни възстания и войни. 5. Модерно организиране на новоосвободена държава и пр. Този начинъ на групиране на учебния материалъ напълно би отговарялъ на задачитѣ и нуждитѣ на преговорното обучение, обаче, за него се иска една по-широка умствена култура, съ каквато ученицитѣ отъ първоначалното училище не разполагатъ. Разбира се, това не ще рече, че логичниятъ принципъ при обобщението е невъзможенъ и непълно неприложимъ въ първоначалното училище. Ще го използваме и прилагаме при всички удобни и възможни случаи.

За да дадемъ на читателя една по-ясна представа за възможното групиране на учебния материалъ въ първоначалното училище въ края на учебната година, даваме следнитѣ скици за нѣкои отъ учебнитѣ предмети:

Предметно учение.

I. отдѣление:

1. Домъ и училище: учители и родители, училищни погрѣби и домашна покъщнина, домашенъ и училищенъ дворъ, задължения въ училището и дома и пр.

2. Чистота и здраве: миене лицето, ржцетѣ, краката и тѣлото. Пазене чистота у дома и въ училището.

3. Домашни животни: пѣтлю ранобудникъ, кокошка яйценоска, Шаро пазачъ на кжцата, мишките крадци и пр.

4. Живота въ градината, полето и гората презъ година: сливоберъ, орѣхоберъ, кукурузоберъ, зеленчуци, житни растения, цвѣтя, треви, дървета, птички и животни.

5. Праздници, народни обичаи, веселби и скърби: праздници и дѣлници, бѣдни вечеръ, нова година, сватби, кръщаване, смъртни случаи и пр.

II. отдѣление.

1. Нашата кжца: кжца и строението ѝ, оборъ, курникъ, кочина и др.

2. Нашето родно мѣсто: махли, селище, газаръ, поша, телеграфъ, черква, община и др. Какъ се освѣтляватъ хората въ нашето селище: свѣщъ, газова лампа, електричество и пр.

3. Родно небе и годишни времена: ясно и облачно небе; изгрѣване, залѣзване и дневния пжтъ на слънцето; мѣсець и звезди; день и нощъ, седмица, мѣсеци, година, календаръ и часовникъ.

4. Работа въ полето, градина и гората: орачъ, копачъ, сѣитба, дърва, обиране разни плодове, разлистване и цѣвтене на овощнитѣ дръвчета, зекенчуци въ зеленчуковата градина, пролѣтни цвѣтя, агънца и пр.

5. Помощници на земледѣльца въ неговата работа и разни возила: крава, волъ, биволъ, конь, магаре и др. Кола, каруца, файтонъ, автомобилъ, желѣзница и др.

6. Нашиятъ хлѣбъ и вода за пиене: какъ се добива брашното, какъ се меси хлѣбъ, хлѣбаръ и др. Огъ кжде си вземаме вода за пиене, чешми, водопроводи, кладенци, извори и др.

7. Какъ да се пазимъ чисти, за да бждемъ здрави: мие не, пране, чистене. Паразити: въшки, бълхи, дървеници комари. Чистъ и нечистъ въздухъ и пр.

Естествознание.

III отдѣление

1. Зеленчуковата градина: работата на градинаря презъ различнитѣ годишни времена, хранителни запаси въ зеленчуцитѣ и пр.

2. Овощната градина: разлистване и цѣвтене на овощнитѣ дръвчета, облагородяване на овощни дръвчета, ябълка и череша, плодове и пр.

3. Насѣкоми: пчела, бѣла овощна пеперуда, копринена пеперуда, майски бръмбаръ, паякъ кръстоносець и пр.

4. Работа въ полето: почва и торене, оранъ и сѣитба, земледѣлски орждия, поникване на есеннитѣ и пролѣтнитѣ посѣви, плѣвели, ленъ, тютюнъ, рапица и др.

5. Животни въ полето :врана, сврака, яребици, заякъ, лалугеръ, полска мишка, къртица и др.
6. Въ селския дворъ: конь, говедо (воль и крава), овца, коза, млѣко, масло, сирене, свиня, пѣтель, кокошка и др.
7. Вода и въздухъ.
8. Общи биологични изводи.

IV. отдѣление:

1. Гора :джбъ, букъ, габъръ, клень, боръ, лѣска и др. Неприятели на дърветата. Листопадъ. Пазене. залесяване и използване на гората.
2. Животни въ гората и полето : вълкъ, лисица, мечка, катерица, гущеръ, змия, костенурка, охлювъ и др.
3. Птици въ гората и полето : кълвачъ, бухалъ, соколъ, славей, дроздъ, кукувица и пр.
4. Живота въ и край рѣката : плаване и потъване на тѣлата въ водата, шаранъ, щука, ракъ, жаба, водна змия, върба и др.
5. Отъ що е направена нашата земя : варовикъ, гранитъ, каменни вжглища, соль, желѣзо, медъ и др.
6. Физически явления : топлина и студъ, добри и лоши проводници на топлината, разширение на тѣлата отъ топлината, топлотъръ, налѣгане на въздуха, движение на въздуха и свѣтлина.
7. Човѣкъ : скелетъ, мускули, хранене, кръвообръщение, дишане, мозъкъ и нерви.
8. Сѣтивни органи : око, ухо, носъ и езикъ, кожа.
9. Заразителни болести : скарлатина, дифтеритъ, едра шарка, дребна шарка, дезинтерия, заушка, туберкулоза и пр. Предпазване отъ заразителнитѣ болести.
10. Общъ прегледъ . животътъ на растенията и животнитѣ — какъ се хранятъ и растатъ, какъ се размножаватъ и оплождатъ и др. Въ природата всичко е наредено разумно.

Отечествознание.

III отдѣление :

1. Родно мѣсто: хоризонтъ, страни на свѣта, слънце, училище, учил. околностъ, селище и плана му, поминѣкъ, пазаръ, дружественъ животъ и община.
2. Извѣнъ родното мѣсто : землище, поле, планина, рѣка, блато, езеро и море. Значението имъ за поминѣка на хората.
3. Пѣтица и съобщения.
4. Околия и окржгъ : общъ изгледъ, природни богатства, поминѣкъ, култура, управление и пр.
5. Царство България: по-главни планини, рѣки и градове.
6. Общъ прегледъ : семейство, община, окржгъ и държава.

7. Нашата земя преди идването на българитѣ : старини, легенди, тракийци и славяни.

8. Основаване на славяно-българската държава : Аспарухъ, Крумъ и Борисъ — закрепване на Бѣлг. царство.

9. Златенъ вѣкъ на България : Симеонъ, разцвѣтъ на българската култура, национално обединение и възходъ.

10. Упадъкъ на българското царство : Пѣтърь, Самуилъ, България подъ Византия. Значение на изтощителнигѣ войни.

11. Второто българско царство : Асенъ и Петъръ, Калоянъ, Иванъ Асенъ II, упадъкъ и падане на България подъ турцитѣ.

12. Общъ прегледъ на историята : Зараждане и организиране на българската държава, културенъ и политически разцвѣтъ, изтощителни войни и размирици, падане подъ чужда власть — причини и послѣдствия.

IV отдѣление :

1. Повърхнина на България : Общъ погледъ, области, планини, равнини и полета.

2. Напояване на България : рѣки и ползата отъ тѣхъ.

3. Население на България : население, градове, поминѣкътъ въ връзка съ природнигѣ богатства, съобщенията и пшницата.

4. Неосвободени български земи : Македония, Добруджа, Тракия, Моравско, Тимошко и Цариградско. Общъ погледъ, голѣмина и стойностъ на поробенитѣ земи. Идея за национално обединение. Задачи на бъдещитѣ поколения.

5. Нашигѣ съседи : Югославия, Гърция, Ромѣния, Турция и Албания. Сравнение между балканскитѣ държави. Балкански полуостровъ.

6. Уредба и управление на държавата : държава, видове управления, държавенъ глава, държавенъ гербъ, народно знаме, правителство, народно събрание, сѣдилища, длъжности и права на българскитѣ граждани. Административно дѣленіе.

6. Положението на народа подъ турското робство : пълно безправіе, тежки данѣци, непоносими ангарии, двойно робство.

8. Проявление духъ на свобода и неговитѣ носители : духовно освобождение, възстания, народни будители и апостоли на свободата.

9. Освобождение : освободителна война, уредба на освободеното царство, грижи и войни за неосвободенитѣ българи.

10. Общъ погледъ върху историята ни : положението на единъ народъ подъ духовно и политическо робство, борби за освобождение, организиране модерната държава.

Геометрия.

III отдѣление:

1. Ржбести предмети: паралелопипедъ, прзима, пирамида.
2. Обли предмети: кълбо, цилиндъръ и конусъ.
3. Форми по стенигъ на предметигъ: кржгъ, трижгълникъ, четиражгълникъ, квадратъ и многожгълникъ.
4. Сравнение между ржбестигъ и облитъ форми на предметигъ, значението на формигъ за живота и изкуството.

IV отдѣление:

1. Тѣло, повърхнина, видове линии, чертането и измѣрването имъ, точка.
2. Жгли, видове жгли, чертането имъ.
3. Равнина, видове равнини споредъ странигъ имъ, чертане и измѣрване на различните видове равнини.
4. Общъ прегледъ на геометрическите форми. Значението имъ за живота и изкуството.

Отъ така бѣгло нахвърленитъ скици става ясно, че обобщението крие много ценни възможности и стимули за задълбочаване и осмисляне резултатигъ отъ годишната ни образователна работа. Добриятъ учителъ нѣма да копира даденитъ скици, той ще направи свои такива, съобразно разполагаемото време, мѣстните условия и духовния ръстъ на ученицитъ. Нѣщо повече, разработенитъ отъ него скици ще се измѣнятъ, подобряватъ и усъвършенствуватъ въ процеса на самото обучение.

Отъ голѣмо значение е методическата разработка на обобщения учебенъ материалъ. Досегашната практика въ това отношение, изобщо, е лоша. Учителътъ обикновено съобщава въ края на часа: „Ще преговаряте отъ тукъ до тукъ!“ Даватъ се за обобщение материали, които нѣматъ логични, психологични и практични връзки. Благодарение на тази практика, въ преговорния периодъ ученицитъ сж въ безнадеждно и отчаяно състояние. Цѣлъ день четатъ, разказватъ, повтарятъ и все безрезультатно. Това е тъй, защото липсва единство, идейностъ и системностъ при работата.

Преговорната методическа единица е нова, затова трѣбва да се преподаде и разработи като такава, най-малко въ продължение на 30 минути. Чрезъ подходяща, интересна, непринудена и целесъобразна беседа учителътъ възобновява въ съзнанието на ученицитъ всички. учени презъ учебната година материали, имащи непосредствена връзка съ обобщаващата методическа единица. Всичко това ще става строго обмислено и преднамѣрено, съ цель да се доуясни, задълбочи и систематизира третираната материя. Излишното и второстепенното се изхвърля. При тази работа духовния погледъ на ученика се отваря, прозиратъ се причинните връзки, логиче-

скитѣ послѣдствия, закономерността, основанията и пр. Създаватъ се всички необходими предпоставки за извличане на вѣрни изводи, вземане на правилни становища, разбиране на живота и ориентиране въ действителността. Ученикътъ е въ висша степенъ активенъ, цѣлата му душа и творчески способности сж впрегнати въ работа. Той разсждава, съпоставя, разбира, чувствава, помни и прилага. Учителътъ е въ ролята на творецъ: той е вдъхновенъ, съобразителенъ и проникновенъ, изгражда духовната сграда на ученика, осмисля, задълбочава, съгъства и подрежда добитото съ трудъ и усилие знание. Разбира се, въ края на часа непременно трѣбва нѣколко ученика да предадатъ съ свои думи въ свързани форми всичко онова, което учителътъ е обобщилъ и изградилъ при самото преподаване. Скицитѣ сж наложителни и полезни. Чрезъ тѣхъ общениятъ материалъ става по-прегледенъ и по-лесно се запомня и разказва. Вписанитѣ въ общитѣ тетрадки скици ще избавятъ ученицитѣ отъ много скучна, безполезна и затѣпяваща домашна работа, респ. четене. Учебникътъ въ такъвъ случай ще служи само за справочна книга.

Ако обобщението става по така накратко скицирания отъ насъ мегодически похватъ, убедени сме, преговорното учебно време ще се преобърне въ единъ слънчевъ празникъ, едно тържество на човѣшкия духъ, единъ походъ къмъ повече здраве, разумность, човѣщина и културенъ напредѣкъ.

Ив. Петковъ — с. Вълчедръмъ (Ломско).

ВЪПРОСНИКЪ ПО ЕЗИКОЗНАНИЕ ЗА ИЗПИТЪ ЗА ЗАВЪРШЕНЪ ПРОГИМНАЗ. КУРСЪ.

Българскиятъ езикъ, като учебенъ предметъ, има първостепенно образователно значение. Въ учебната програма той широко е разперилъ криле надъ останалитѣ предмети. Сжщиятъ предметъ е единствениятъ постояненъ спътникъ на учащитѣ се и въ следучилищния имъ животъ.

Като е тъй, би се помислило, че преподаването по български езикъ е най-уяснено; че резултатитѣ отъ обучението по него сж най-утѣшителни. Ала действителността ни говори друго, съвсемъ друго: най-голѣма рутина цари при преподаването, именно, на тоя предметъ. Всеобщъ е поплакътъ: „въпрѣки усилията — по български езикъ нѣмаме успѣхъ“!

За да видимъ частъ отъ тази горчива действителность, нека отидемъ при ученицитѣ, заврѣшващи курса на основното си образование... Ето ни на преговора по езикознание презъ

преговорния срокъ. Гледаме — редятъ се часоветъ: четете, синтаксисъ, стилини упражнения Ала най-вече ученицитъ се плашатъ отъ синтаксиса. Преподавателятъ е приготвилъ по него конспектъ; по тоя конспектъ ученицитъ преговарятъ въ часа: що е синтаксисъ; просто изречение и неговия съставъ; казуемо; подлогъ; безподложни изречения и т. н.*) Въ часоветъ по четене се преговарятъ изученитъ четива и стихотворения; въ тия по стилни упр. се пишатъ правописни упр. и съчичения. Напраздно се мжчимъ да съгледаме връзка между тия стъркове на езикознанието при обучението. Нѣма да я намѣримъ! Но не само това: не виждаме и сериозни опити за широко приложение на нагледния и активния принципи. Отиваме на изпита по тоя предметъ. За писмения изпитъ сж дадени две работи: диктовка и разказъ по прочетено четиво. За усгния изпитъ преподавателятъ е приготвилъ билетчета. На всѣко отъ тѣхъ се мждрятъ по три въпроси отъ синтаксиса. Ученицитъ теглятъ по редъ билетчета; после ги изпитватъ върху теорията на граматичния материалъ и прочитатъ нѣкое четиво, което учителятъ имъ посочи.

Кой е този начинъ на преподаване и изпитване? Това е стариятъ утъпканъ пжтъ въ методиката. Старото отживѣло дидактично правило — да се обръща внимание на количеството на знанията, които се даватъ. Така се преподава, така се изпитва! Резултатитъ? Целта на езикознанието, преследвана цѣли седемъ години въ основното училище, е слабо постигната, за да не кажемъ, че изобщо не е постигната. Причинитъ? — Тѣ сж много. Тукъ ще посоча само три: 1) обучението по тоя предметъ е още догматично; 2) тежестта при него пада върху граматиката; 3) по отдѣлнитъ му стъркове — раздѣлно, разпокжсано и изолирано обучение.

Новиятъ пжтъ на практиката по езикознание, както и по другитъ предмети, трѣбва да върви подъ свѣтлината на принципа за активността и самодейността. Обучението трѣбва да се нагласява тѣй, че да се държи смѣтка не за количеството на познанията, а за начина, по който тѣ се даватъ. Ученикътъ самъ да чувствува нужда да разрешава поставенитъ му езикови задачи, та и самъ да си поставя такива. Застанемъ ли на тая основа, на помощъ ще ни дойде въ практиката и нагледността и цѣлостното обучение **) И, когато се постжпи така, вие ще видите, какъ досадата и баба Граматика ще напуснатъ класната стая. Радостъ ще свѣтне по детскитъ лица. Облѣхнатъ ще бжде учителятъ отъ приятно чувство, съпровождащо творчеството му.

*) Доколкото съмъ ималъ възможностъ да видя, навсѣкжде съмъ забелязалъ, че за изпита по бълг. ез. се дава въпросникъ, съдържащъ само синтакстичния материалъ.

**) Вижъ моята статия „Цѣлостно обучение по езикознание“ — сп. „Педагогическа практика“, год. VIII, кн. 6 и 7.

Неотдавна направихъ опитъ, като преподавателъ въ трети класъ, да обучавамъ по езикознание, изхождайки отъ посоченото гледище. За тая целъ се подготвихъ още въ началото на учебната година — при разпредѣление на учебния материалъ. Материалътъ се опитахъ да разпредѣля, като гледахъ да буди активностъ у ученицитѣ, да е нагледенъ и, най-важно, да се провежда при отдѣлнитѣ уроци цѣлостно обучение. Това ме натъкна на сериозни затруднения . . . Миналогодишната практика, обаче, ми подсказа, че въ голѣмата си частъ обучението трѣбва да се върти около четивата и стихотворенията изъ христоматията, а следъ това да се възползувамъ отъ преживѣлицитѣ на ученицитѣ, природнитѣ явления, разни случки и, изобщо, да се черпи материалъ отъ всѣкидневния кипящъ животъ. Презъ време на преподаването се наложиха нѣкои отклонения отъ предвиденото разпредѣление, но тѣ станаха съ огледъ на посоченитѣ начала и въ полза на самото обучение.

Когато наближи преговорниятъ срокъ, работата ми по съставяне въпросника бѣ много улеснена. Оставаше да се подредятъ изученитѣ четива и стихотворения и, съобразно съ типичнитѣ особености въ тѣхъ, да се подреди изучения граматичетъ и правописенъ материалъ. Въ зависимостъ отъ тая задача проучихъ грижливо още веднажъ изучения материалъ по езикознание; после пристъпихъ къмъ съставяне на въпросника. Този въпросникъ съдържа 35 общи въпроси. Подреждането на отдѣлнитѣ въпроси става тъй: 1. „Хр. Ботевъ“

Ив. Базовъ. Обяснение на картини и непознати изрази; основни мисли. — Просто изречение — съставъ. Главни части на простото изречение. — Правописъ при минало несвършено време. 2. „Въ Панагюрище“ — Б. Пеневъ. Основни мисли; изразително четене. — Просто изречение. Подлогъ. Сложно съставно изречение. — Съкращение на думи. 3. „Патриархъ Евтимий“ — Ив. Вазовъ. Обяснение на картини и непознати думи; основни линии; преразказване. — Безподложни изречения. Съкратени приставни изречения. — Правописъ на мжчни наставки . . . 35. „Изъ драмата „Иванко“. Изразително четене. — Прѣка речъ. Сложни съчинени изречения. — Правописъ на „който“ и „когото“ при приставнитѣ опредѣлителни изр. По този въпросникъ, тъй подреденъ, водихъ обучението презъ преговорния срокъ: по него бѣха питани ученицитѣ на изпита по билетчета, съдържащи по единъ общъ въпросъ. Резултатитѣ отъ изпита ми показаха, че ученицитѣ бѣха обучени по езикознание повече, отколкото очаквахъ. Това бѣ за менъ морална награда и потикъ за понататъшна работа въ сѣщото направление.

Ето нѣколко години, откакъ работя по така съставенъ въпросникъ — и презъ преговора и на изпита — въ последния прогимн. класъ. Практиката показва, че този начинъ на под-

реждане учебната материя има голѣми преимущества. Преди всичко обучението въ голѣма степенъ е нагледно: примѣритѣ намираме на естественото имъ мѣсто — въ съдържа- нието на самитѣ четива и стихотворения. Презъ време на ча- советѣ се засѣгатъ всички стѣркове на езикознанието; дава се възможность за истинско цѣлостно обучение. Но най-важ- ното нѣщо, което произтича отъ посочения начинъ на под- реждане учебния материалъ въ въпросника е, че се буди у ученика самодейность. Трѣбва да се опита, за да се види, съ какъвъ интересъ всѣки ученикъ се залавя да изучава въпроситѣ. Тамъ, кждето той самъ, въоръженъ съ собственитѣ си знания, не може да разреши езиковата задача, вика на по- мощъ другитѣ ученици, или отгрупва съ интересни въпроси преподавателя. По този начинъ ученикътъ прави сериозни опити да превърне знанията въ можеене. Всѣко четиво или стихотворение представлява езикова рудница, която, ако той може да разкопае, му дава голѣмо словно богатство, необхо- димо като градиво за правилно и хубаво изказване мислитѣ. Тази работа обръща погледа му и къмъ строежа на речта, па косвено го подпомага да завладѣе и хубавото четене. Съ това се прави, най-сетне, решителна крачка къмъ развиване езиковия усѣтъ и обичта на ученика къмъ родната речъ, която обичъ нѣма да го напусне и въ следучилищния му животъ.

Д. Правдолюбовъ — София.

ПРОФ. ЕРНСТЪ МОЙМАНЪ ЗА ДЕТСКОТО ПИСМО.

Въпросътъ за обучението по началния четмописъ днесъ твърде много интересува широки кръгове изъ нашето учител- ство. Нѣма учителски курсъ или конференция, дето той въ тази или онази форма да не билъ разгледанъ и даже разре- шаванъ. Тоя въпросъ сериозно занимава не само нашитѣ пе- дагози и методици. Достатъчно внимание му се отдѣля и въ страницитѣ на чуждия педагогически печатъ. Въ чужбина мно- зина сж педагозитѣ, които цѣлия си животъ дори сж посве- тили за проучване на спорнитѣ въпроси отъ четмописа. Единъ отъ тѣхъ е и известниятъ у насъ проф. Ерн. Мойманъ.

Малко е мѣстото въ страницитѣ на което и да е наше педагогическо списание, за да пребродимъ поне бѣгло всич- китѣ спорни въпроси по четмописа. Затова ние ще разгле- даме само психофизическия актъ на писмото, като ще раз- граничимъ резултатитѣ отъ анализа 1) на *чисто психологи- чески* и 2) *патологически*. При това ще ги разгледаме поч-

ти тъй, както ги схваща проф. Мойманъ въ XV лекция, томъ III отъ своитѣ „Лекции по експериментална педагогика“.

1. Психологически анализъ на акта на писането.

Мнозина, когато получатъ писмо, преди да го разтворятъ и прочетатъ, само по почерка на написания адресъ на плика, познаватъ автора му. Това става, защото всѣки човѣкъ има свой индивидуаленъ почеркъ. Проф. В. П. Вахтеровъ твърди, че ученичкитѣ отъ неговата гимназия до IV класъ, подъ влияние на часоветѣ по краснописъ, пишели като единъ човѣкъ, правилно. Но само на следната година вече — въ V класъ — дето часове по краснописъ нѣмало, у всички ученици се появявалъ индивидуаленъ почеркъ, който съвършено не приличалъ на предадения съ дълги усилия отъ учителя по краснописъ. Следъ това професорътъ сравнилъ почерка на тѣзи ученички съ почерка на тѣхнитѣ майки и баби, които нѣкога били ученички въ сѣщата гимназия и отъ които още имало запазени тетрадки. Оказало се, че почеркътъ на ученичкитѣ, въ всичкитѣ свои подробности, приличалъ на почерка на тѣхнитѣ майки и баби. Огъ искусствения краснописенъ почеркъ на ученичкитѣ никаква следа не останало. Всички усилия на учителя по краснописъ били сломени отъ влиянието на наследствеността. „И ако това става прѣко нашата воля, продължава проф. Вахтеровъ, то не е ли по-добре още отначало да почнемъ съ това, къмъ което всѣки ученикъ или ученичка рано или късно идва — съ индивидуалния почеркъ, който е въ зависимостъ отъ наследственитѣ заложби въ мозъка, въ нервитѣ и въ мускулитѣ на ржцетѣ. Не е ли по-добре още въ самото начало да се откажемъ огъ безрезултатната борба съ всесилната въ дадения случай наследственостъ? Да прекратимъ тази не по силигѣ ни борба ни застава още и съображението, че тя изисква отъ децата грамадно напрежение на сили, че тя отвлича вниманието имъ отъ съдържанието къмъ техниката, отъ смисълъта къмъ формата, имъ понятието къмъ буквата. Прекаленото увеличаване на нѣкои наши подогози къмъ краснописнитѣ цели е срѣдневѣковно влѣчение. Педагозитѣ отъ миналото прекалено много настоявали за красиво ученишко писмо, може би, защото сж разполагали съ много повече свободно време, защото тогава не сж били на лице ония многобройни учебни предмети, които цѣлятъ душевното развитие на децата. Но днесъ при краткия курсъ на нашето основно училище, при безкрайнитѣ други по-важни задачи за общото образование, ще трѣбва да предоставимъ краснописното писмо за задача на други учебни заведения, съ по-голѣмо специално назначение и съ повече свободно време. Нека

*) На первой ступени обученія, стр. 129.

тамъ да се учатъ децата да пишатъ елегантни и красиви букви, но въ първоначалното училище трѣбва да господствува разбраното и бързото писмо. Не е негова работа издигането на краснописа до степенъ на искусство“. Всичко това е твърде основателно казано.

На сжщото мнение е и видниятъ експерименталистъ *Прайеръ*. Той смѣта,^{*)} че детския почеркъ, наистина, е изкуственъ, но съ тенденция постепенно да избива къмъ естествения. Затова учителитѣ въ по-горнитѣ класове много лесно узнаватъ почерка на отдѣлнитѣ ученици. Най-правилно забелязва *Уферъ*, че детскиятъ почеркъ заема срѣдно мѣсто между естествения и изкуствения почерци и че следъ време, колкото повече детето отива къмъ по-горнитѣ класове, толкова повече неговото писмо добива своята естествена физиономия. Споредъ него, въ детския почеркъ се различаватъ следнитѣ *10 особености*. 1) излишни завърчулки въ началото и въ края на думитѣ; 2) остри жгли тамъ, дето трѣбва да бждатъ криви линии и наопаки; 3) различенъ наклонъ на писмото; 4) неправилно съединение на буквитѣ една съ друга (у децата често отсъствува връзката между отдѣлнитѣ букви въ една дума); 5) неправилно разстояние между буквитѣ; 6) неправилно разстояние между отдѣлнитѣ думи; 7) нееднаква величина между отдѣлнитѣ букви; 8) неправилно съотношение между голѣмината на буквата и нейнитѣ части; 9) неправилно разстояние между редоветѣ; 10) формата и разстоянието на помагателнитѣ елементи на буквитѣ, особено запетайката надъ й, рогчето на буквата ж и пр.

— На що се дължатъ тия особености въ детския почеркъ? се пита понататѣкъ *Прайеръ*. За да отговоримъ на тоя въпросъ, ние трѣбва да се обърнемъ къмъ психофизическия актъ на писмото. *Прайеръ* е повторилъ опититѣ на Швидланда, Мендиуса, Ерленмайера и пр. и дошелъ до заключение, че при индивидуалнитѣ особености на детския почеркъ *най-малка е ролята на ръката*. „Ако вземемъ перо съ устата, прѣститѣ на краката или колѣното (безразлично дали е на дѣсната или лѣвата частъ на тѣлото) — пише той — и почнемъ да пишемъ, винаги ще отбележимъ едни и сжщи характерни особености“. Отъ това *Прайеръ* заключава, че *нашиятъ почеркъ въ сжщностъ е мозъченъ почеркъ*. Въ всички тѣзи случаи мозъкътъ се явява единственъ отъ органитѣ, който най-много влияе на почерка. Значи, процесътъ на пис-

^{*)} Preyer, Zur Psychologie des Schreibene. Hamburg. 1895 стр. 141.

^{**)} За опредѣляне на горнитѣ особености на детския почеркъ експерименталиститѣ си служатъ съ специална линия отъ картонъ, на която сж отбелязани различно дебели линии; 2) прозрачна милиметрова линия за измѣрване голѣмината на буквитѣ по височина и широчина и 3) прозраченъ транспортиръ за измѣрване различния наклонъ на буквитѣ.

мото най-много зависи отъ природата на мозъчните процеси и съответстващите на тях психологически.

Кои психофизиологически елементи взиматъ участие при писмото? Чисто психологическия анализъ до сега почти никакви сведения не ни е далъ въ това отношение. Всичко, което знаемъ, го дължимъ на патологическия анализъ. Но все пакъ не ще бжде излишно, ако макаръ и повърхностно, се запознаемъ поне съ нѣкои отъ психологическите опити, които се извършватъ за опознаване почерка. Тѣзи опити се отнасятъ до следното: 1) измѣрване участието на ржката при писмото чрезъ изследване инервацията на движенията, като особено внимание се обръща върху потиците при писането; 2) изследване бързината на писането, както на цѣлитѣ думи, така сжщо и на отдѣлните букви и даже тѣхни части; 3) изследване влиянието на умствената подготовка при писането: каква разлика се получава, ако пишемъ наизустъ, или подъ диктовка, или само преписваме; 4) изследване движенията на очите при писмото; 5) изследване на различни странични обстоятелства, които влияятъ върху писането, напр. писането подъ тактъ.

Всичките тѣзи процеси се изследватъ съ различни апарати, устройството на които е изградено почти на единъ и сжщъ принципъ. Единъ отъ първите, които сж изследвали механизма на писането, е Голдшайдеръ *). Съ остроумно направениятъ отъ него пневматически апаратъ доста правилно се измѣрватъ колебанията на натиска при писането. Обаче, по-точно движенията на ржката сж изчислени отъ Гросъ, Дилъ и Мизимеръ въ лабораторията на Мойманъ, Анри и Рупъ, посредствомъ изнамѣренитѣ отъ проф. Крепелинъ писмовни везни. Ето нѣкои отъ тѣхните резултати: 1) Върѣдъ възрастните се различаватъ ясно два типа писма: *мжжки и женски*. Представителитѣ на мжжкия типъ винаги пишатъ съ по-силенъ натискъ, който се усилва съ увеличаване бързината на писането. Най-силенъ натискъ на прѣститѣ е билъ изразенъ отъ нѣкои въ началото на думата, отъ други — въ края, но никога не и въ срѣдата. При това всички букви отъ думата равномѣрно, съ еднаква бързината не се пишатъ. Представителитѣ на женския типъ писмо, къмъ което често пжти спада писмото и на мнозина мжже, пишатъ по-бързо отъ мжжкия типъ, съ по-малко натискане и подъ прикритието на повече потици.

Свършено други характерни особености ние виждаме въ детското писмо. Нашитѣ 6 — 7 годишни деца, т. е. първачетата, винаги пишатъ подъ еднакъвъ натискъ всичките

*) За устройството и действието на апарата му, вижъ стр. 104 отъ „Дидактика и методика на обучение на български езикъ“ отъ проф. Д-ръ П. Цоневъ.

букви отъ една дума, даже и тънките и дебелиятъ черти. При това тоя натискъ е винаги по-слабъ отъ натиска на възрастниятъ. Още до като възрастниятъ пише едни отъ буквите на думата по-бързо, а други по-бавно, първачетата пишатъ всички букви съ еднакъвъ темпъ, равномерно. А споредъ Гроса*), додето възрастниятъ пише съ помощта на единъ волевъ потикъ известна дума, детето обратно — съ толкова волеви потика, колкото елементи има въ буквите на думата. Значи, колкото по-малко сж отдѣлните волеви потици на детето при писането, толкова по-близу неговото писмо застава до това на възрастния. *А този навикъ може да се придобие не въ откъслечното писане на отдѣлни букви или тѣхни елементи, а въ продължителното такова на цѣли думи.*

Да разгледаме сега резултатитъ отъ опититъ върху детското писане въ тактъ, правени пакъ съ помощта на сжицитъ инструменти. За забелязване е, че децата, когато пишатъ подъ тактъ, инструментитъ отбелязватъ по-малко отдѣлни волеви потици, отколкото когато не пишатъ въ тактъ. *Отъ това можемъ да направимъ заключение, че, когато децата пишатъ подъ тактъ, писмото имъ искусствено се приближава до това на възрастния.* Въобще, детето подъ влиянието на такта, наистина, пише по-бързо, но въ замѣна на това писмото му пъкъ става по-грозно и по-неправилно.

Психологическата подготовка оказва голѣмо влияние върху писането на възрастнитъ и децата. До каква степенъ то влияе върху почерка, може да се види отъ следния примѣръ: Ако предложимъ нѣкому да напише цифритъ отъ 1 до 9 и следъ това обратното, ще констатираме, че втория пжтъ той ще пише съ по-голѣмъ натискъ, по-бавно и по-лошо. Всѣка нова асоциация предизвиква по-голѣмо съсредоточаване на детското внимание, което пъкъ отъ своя страна предизвиква по-голѣмъ натискъ при писането и голѣма бавностъ при работата. Затова не може да се тури подъ еднакъвъ знаменателъ преписа и диктовката. *Винаги непознатия текстъ влошава писмото.* Неравномерниятъ натискъ при писането и неравномерното съотношение по време на потицитъ развалятъ почерка. *Само писането на познати и осмислени текстове приближаватъ детския почеркъ до този на възрастния*

Бързината на детското писмо е въ тѣсна зависимостъ отъ възрастта на ученика. Не може отъ детето да се иска по-голѣма скоростъ на писмото отъ тази, която то може да даде, която съответствува на дадено развитие. Иначе чрезъ прѣкомѣрна скоростъ, ние рискуваме да разрушимъ навика за отчетливо и правилно писмо, който детето съ течение на

*) Ad. Gross, Untersuchungen über die Schrift Gesunder und Geisteskranker, Kraepelins Psychol. Arbeiten, II, 1892 год., стр. 82.

времето е спечелило. Ето каква трѣбва да бѣде нормалната бързина при писането, установени отъ Д-ръ Симонъ:

I уч. год., деца отъ 7—8 г. възраст	пишатъ до 31 буква въ мин.
II „ „ „ „ 8—9	„ „ „ 49 „ „
III „ „ „ „ 9—10	„ „ „ 58 „ „
IV „ „ „ „ 10—11	„ „ „ 61 „ „
V „ „ „ „ 14—12	„ „ „ 66 „ „
VI „ „ „ „ 12—13	„ „ „ 75 „ „

Детето, когато пише, зорко следи движението на пръститѣ си. Писмото е резултатъ не само на мускулнитѣ движения на пръститѣ, но и на тия на очнитѣ мускули. Хубавото и бързото писмо има за основа асоциацията между очнитѣ мускули и тия на пръститѣ. Разрушимъ ли я, разрушаваме и правилното писмо. Най-ясно въ това можемъ да се убедимъ, когато преписваме редове изъ нѣкое четиво и четемъ отъ лѣво на дѣсно и следъ това отъ дѣсно на лѣво. Вториятъ видъ преписъ за повече време ще стане, защото голѣма частъ отъ това време отива и за свързване на движението на очнитѣ мускули съ тия на ржката. Значи, за да може по-лесно децата да се привикнатъ на бързо писане, *не е достатъчно само да преписватъ цѣли думи, но още и зрительнитѣ образи на тия да имъ сж познати.*

Съ помощта на чисто психологическата анализа е установено, че при писането взиматъ участие нѣколко психо-физиологични акта. За да не увеличимъ редоветъ на статията ни, върху тѣхъ нѣма да се спираме. Ще отбележимъ само, че при различнитѣ видове писане (преписъ, писане на изустъ, диктовка, съчинение и пр.) тѣхното действие е различно. И затова различнитѣ видове писмени упражнения сж и различно трудни за децата. Тази трудностъ трѣбва последователно да се превъзмогне. *Никога не може да се твърди, че детето, което хубаво и свободно може да преписва, ще може сжщо така и хубаво и свободно да пише подъ диктовка.*

Чисто вътрешната частъ отъ акта на писмото се състои отъ представи за значението на думитѣ, слухо-двигателни представи за думитѣ, зрительнитѣ образи на сжщитѣ, зрительнитѣ представи за движенията при писането на думитѣ и мускулно-двигателни представи, посрѣдствомъ които се осществява писането. Отъ тука ние виждаме, че при писането едновременно действуватъ и слухътъ, и зрението, и говорътъ. Когато си припомнимъ нѣкоя дума, доказано е, че винаги и вътрешно я изговаряме. Това безгласно изговаряне, споредъ Бале и Егеръ, играе ролята на суфльора въ театъра. То винаги подсказва на писача, какво той трѣбва да напише. Кои изъ по-горе посоченитѣ представи ще се явятъ начело при акта на писмото, зависи отъ това, дали писачътъ преписва, пише подъ диктовка или съчинява.

За жалост, психологическият анализ и до сега не ни е далъ точни данни, какъ си съдействуватъ изброенитѣ погоре частични процеси при писането и какво е относителното имъ значение помежду имъ. Сжщо така не можа да ни изясни и положението, дали се измѣня значението имъ при постепенното развитие на писмото, не изчезватъ ли нѣкои отъ тѣхъ постепенно следъ време. Отъ друга страна всичко това пѣкъ ни е изяснило *патблогията на писмото*, т. е. наблюденията надъ случаи съ така наречената *аграфия* *).

2. Патологически анализъ върху акта на писането.

Четенето, като процесъ, е локализирано въ 4 мозъчни области: слухова, езикомоторна, реална (предметнитѣ представи) и зрителната за писмото. Процесътъ на писмото е още по-сложенъ отъ тоя на четенето. При него взима участие още единъ мозъченъ центъръ — писомоторния. Когато при четенето всичко се съсрѣдоточава въ центъра на предметнитѣ представи, при писането всичко пѣкъ се съсрѣдоточава въ писомоторния. Когато при четенето всичко върви отъ центъра на зрителнитѣ представи къмъ тоя на предметитѣ, при писането се отбелязватъ три различни пжтища, които сж въ зависимостъ отъ вида на писменото упражнение: ако децата преписватъ, то започва отъ центъра на зрителнитѣ представи ако съчиняватъ — отъ тоя на предметитѣ, ако пишатъ подъ диктовка — отъ слуховия.

Разрушението на който и да е отъ горнитѣ мозъчни центрове, води къмъ аграфия. Обаче, и при тритѣ различни видове писмени упражнения впечатленията, преди да сж пристигнали въ писомоторния центъръ, минаватъ презъ езикомоторния. Ето защо преди да напишемъ нѣкоя дума, често пжти несъзнателно я изговоряме или шептимъ. Правъ е като говори видниятъ физиологъ Щьорингъ: „Всѣки, преди да напише нѣкоя дума, съзнателно или несъзнателно я изговаря. Мозъчниятъ центъръ за представитѣ на движението, чрезъ които произлиза говора, има голѣмо значение за механизма на писането“. А отъ това извличаме следното заключение: *да се пише само това, коещо може да се изговоря въ самостоятелъ видъ*. Писането въ изолиранъ видъ на буквитѣ, особено на тъмнитѣ съгласни, продължително време не би трѣбвало да става, едно, защото се пренебрѣгватъ нѣкои отъ мозъчнитѣ центрове, въ случая тоя по предметнитѣ представи, и друго, защото безъ гласна сж просто непроизносими.

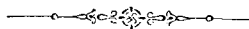
Зомеръ, професоръ по психология въ Хесенъ, е наблю-

*) Когато е разрушенъ писомоторния мозъченъ центъръ или сж разрушени пжтищата, които водятъ отъ и за него, тая повреда се нарича *аграфия* (не може да пише).

давалъ единъ боленъ, който не могълъ да пише различни букви отъ азбуката, но пъкъ е могълъ да пише безпогрѣшно думи съ букви, които не е могълъ отдѣлно да напише. Така, той билъ въ състояние да напише думата „Вюрцбургъ“, макаръ отдѣлно и да не могълъ да напише подъ диктовка буквите *p* и *g*. Подобни случаи могатъ да се обяснятъ съ това, че познатитѣ думи се пишатъ не буква по буква, а като сложно цѣло, кждето елементитѣ съвършено сж изгубили своето значение *А това се постига само съ продължително упражнение по писане.*

Но и тукъ, както и при четенето, точно усвояване на цѣлото е възможно само тогава, когато предварително и правилно се изучатъ елементитѣ на буквитѣ. И за да се осмисли тази работа, трѣбва да прибѣгнемъ до твърде ценната мисълъ на Песталоци — да свържемъ рисуването съ писането. Значи, писането на цѣлитѣ думи трѣбва да се предшества отъ писане на елементитѣ. Ако последнитѣ сж усвоени лошо и въ извратена форма, то тѣзи грозни и неправилни форми на буквитѣ се автоматизиратъ и по-късно извънредно много трудно ще бжде да се унищожи този автоматизмъ. И така, точността и красотата въ усвояване на елементитѣ се явява твърде важно условие, което задължително трѣбва да предшества общитѣ цели на писмото — бързото и свързано писане.

Патологията на писмото ни доказва още и отъ какво голѣмо значение за бързото писане е пълното запознаване съ звуковата анализа на нашата речъ. Ако вътрешното говорене предшества писането, то писането толкова по-леко ще бжде, колкото по-добре се знае звукодвигателната страна на елементитѣ въ душата. Анализата нагледно и най-добре може да се подготви само чрезъ четенето. Зрителния образъ на печатната дума трѣбва да предшества писмената дума.

Д-ръ Ал. Недѣлковъ,
управит.-лѣкарь на държ. детски морски
санаториумъ край гр. Варна.

ТУБЕРКУЛОЗАТА ВЪ ДЕТСКАТА ВЪЗРАСТЪ.

Санитарната статистика отдавна е показала грамадното разпространение на туберкулозата между всички човѣшки раси и въ всички краища на земното кълбо. Човѣчеството се намира подъ властѣта на една туберкулозна пандемия, най-опустошителната отъ всички заразни болести, която непрекъснато, де повече де по-малко, граби своитѣ жертви, руши

културата, напредъка и материалното благосъстояние на народитѣ. Опустошенията на туберкулозната зараза сж общезвестни, ала още твърде малко е направено и се прави за тѣхното намаление не само у насъ, една бедна и сравнително малко културна страна, а и въ другитѣ по-богати, по-напреднали и по-добре благоустроени държави.

За да бжде борбата противъ туберкулозата ефикасна и продуктивна, необходимо е да се уяснятъ напълно условията, които способствуватъ за развоя и разпространението на болестта, да се откриятъ пѣтищата, по които става предаването и проникването на заразата и въ зависимостъ отъ всичко това да се посочатъ мѣрkitѣ и срѣдствата за предпазване и лѣкуване. Предпазването въ борбата съ туберкулозата, както и съ всички други заразни болести, е отъ по-голѣмо значение, отколкото самото лѣкуване.

Проблемата за заразяването и заболяването отъ туберкулоза е отъ много отдавна предметъ на изучавания, но при все това и до днесъ медицинската наука не си е казала още последната дума. Има още много тъмни страни въ начина, по който става заразяването и главно заболяването отъ туберкулоза, както и относно клиничнитѣ прояви на болестта. Заразяването не е винаги катастрофално и не всѣкога води къмъ заболяване.

Презъ последнитѣ десетина години съ особена настойчивостъ се изучава въпросътъ за развоя на туберкулозата въ детската възраст и за нейното влияние върху проявата на туберкулозата у възрастнитѣ. Набралиятъ се въ тая областъ наученъ материалъ установява съ положителностъ несъмненната връзка между туберкулознитѣ прояви у възрастнитѣ и предшестващитѣ заразявания въ детската възраст.

Като показателъ за настѣпило туберкулозно заразяване служатъ т. нар. туберкулинови реакции, отъ които най-разпространена е *кожната реакция на Пирке*. Чрезъ тая реакция се очертава горе-долу разпространението на туберкулозата въ детската възраст въ следнитѣ граници:

До една годишна възраст само 5% отъ децата сж носители на туберкулозна зараза, на втората година процента на заразениѣ деца е вече 14, на третата — 33, на четвъртата — 38, на петата 51%. Броятъ на заразениѣ отъ година на година расте прогресивно, докато достигне у възрастнитѣ въ селското население до 70, а въ градското до 80 — 99%. Тия цифри сж грозни и поразителни. Тѣ ни показватъ, какво, първо, новороденитѣ деца само въ единъ много малкъ процентъ биватъ заразени; второ, че презъ течение на детската и юношеската възраст $\frac{3}{4}$ отъ детското население бива засѣгнато отъ туберкулозната зараза и трето, че туку-речи всички възрастни хора носятъ въ организъма си активно или тлѣещо туберкулозно огнище.

Какъ и кога става това заразяване?

До преди известно време наследственото предаване на туберкулозата, защитникъ на което е Баумгартенъ, се отхвърляше като недостатъчно обосновано. По-новитъ, обаче, изучвания на свойствата на туберкулозната зараза дадоха възможност да се открие последната и тамъ, дето по-рано не бѣ намѣрена. Единъ видъ отъ туберкуозна зараза, т. нареч. вирусъ филтранъ, се отличава съ способностъ да преминава и презъ неповредената плацента — детското мѣсто, и да пренася заразата отъ организма на майката въ тоя на нероденото още дете. По тоя начинъ майката заразява детето си чрезъ кръвта си още въ утробния му животъ. Тоя, макаръ и рѣдкъ начинъ на заразяване, е доказанъ съ опити надъ животни и наблюдения надъ човѣка отъ много автори (Arloing, Durour, Calmette и др.). Заразенитъ по такъвъ начинъ деца се отличаватъ съ своята недоразвитостъ, иматъ увеличени лимфни жлези и др. туберкулозни поражения, и обикновено загиватъ още презъ първитъ три месеца отъ появата си на бѣлъ свѣтъ. Въ рѣдки и изключителни случаи тия деца могатъ при благоприятни условия да преживѣятъ и по-дълго време.

Много по-често се срѣща другъ видъ туберкуозна наследственостъ — *Heredité de terrain*, — която се изразява въ особена вродена слабостъ и недоразвитостъ на детето, които го правятъ наклонно къмъ бѣлодробни туберкулозни заболявания. Другъ родъ наблюдения показватъ, какво деца, родени отъ майки съ открита и даже напреднала бѣлодробна охтика, щомъ се отдѣлятъ веднага после ражданието отъ майка си и се поставятъ при добри условия за отглеждане, могатъ да останатъ живи и да израстнатъ съвършено здрави. Проф. Л. Бернардь е правилъ опити съ подобно отглеждане на кърмачета и се е убедилъ, какво грамадното мнозинство отъ роденитъ отъ охтичави майки деца сж здрави и нормално развити. На това основание въ Франция е въведено т. нар. *Placément familial de tout petites*, т. е. отгличване на новороденитъ деца веднага следъ ражданието и настаняванието имъ за отглеждане въ здрави селски семейства. Между така изолиранитъ деца туберкулозни заболявания се отбелязватъ само 0.2%, когато останалитъ при майкитъ си деца загиватъ до 67% (Калметъ).

Проф. Калметъ сжщо признава, като доказано, наследственото предаване на туберкулозната зараза, било чрезъ плацентарното кръвообръщение, било чрезъ мѣстно изразени туберкулозни повреди на детското мѣсто. Най-главния, обаче, факторъ, който играе роля при заразяването на детето е *домашното огнище*. Всички членове на семейството — майка, баща, сестричета, баба, слугини и пр., които сж носители на открита туберкуозна зараза, могатъ да я предаватъ на дѣцата.

Презъ 1923 г. Л. Бернардь и Дебрѣ сж направили една

анкета надъ 123 заразени кърмачета и сж намѣрили, какво 95 деца сж се заразили отъ майка си, 20 — отъ баща си, 3 — отъ близки роднини и 6 — въ болницата и яслитѣ, дето сж били отглеждани. Отъ голѣма важность за заразяването е състоянието болестъта — дали е въ периода на заразителността или не. Отъ 108 деца, родени отъ майки съ скрита туберкулоза, безъ храчки и бацили, сж останали здрави 78; 30 сж заболѣли, ала виновникътъ за заразяването въ 20 случая е билъ бащата. За да се получи заразяване е нужно, щото болниятъ да изкарва и разсѣйва съ кашлицата си изобилни и злокачествени туберкулозни бацили. Случайното попадане на бацили въ неголѣмо количество не винаги причинява заразяване. Подобно заразяване, споредъ Л. Бернардъ, е безъ значение. Заразяване, придружено съ заболяване, се получава само при масово нахлуване на туберкулдни бацили и то предимно отъ по-голѣма злокачественость. Споредъ една анкета на сжщия авторъ, 171 деца, заразени и даващи положителна туберкулозна реакция, сж били отстранени отъ заразното влияние на майка си и сж били поставени при условия, изключващи подобно заразяване. Отъ тѣзи деца 13 или 7.6% сж умрѣли отъ туберкулоза; отъ други 66 деца, които не сж били отдѣлени отъ болната си майка, 54 или 82% сж загинали до края на първа година отъ туберкулоза. Отъ голѣма важность е сжщо продължителния допиръ съ заразеня агентъ. Най-късия до сега наблюдаванъ срокъ за заразяване на детето е единъ часъ, прекаранъ въ леглото на болната майка.

По какви пѣтища прониква заразата въ човѣшкото тѣло? Сжществуватъ нѣколко начина на заразяване.

А. Чрезъ вдѣхвания въздухъ. Болнитѣ, страдащи отъ открита бѣлодробна охтика, разсѣйватъ въ изобилие туберкулознитѣ бацили при кашляне, дишане, високъ разговоръ, пѣне, кихане и пр. Окръжаващата болния атмосфера до единъ и половина метра наоколо е напоена съ туберкулозни бацили. Всички околни предмети, хранителни продукти и пр., опръскани съ микроскопични частички отъ храчки и слюнки лигави капчици, сж посрѣдници при предаване на заразата. Особено е опасно непосредното поглъщане и вдѣхване на тия капчици, попаднали направо върху лицето и устата. Това е т. н. *капкова инфекция на Флюге*, която се счита най-главниятъ изворъ за туберкулозни заразявания.

Заразяването чрезъ изсѣхнали и плаващи изъ въздуха пращинки отъ туберкулозни храчки, което е доказано още отъ Корнетъ и Вилемонъ, играе сжщо роля, макаръ и въ по-малка степенъ.

Б. Чрезъ храната. Заразяването на кърмачетата отъ майчината си кърма е много рѣдко, защото голѣма рѣдкость сжставляватъ туберкулознитѣ поражения на гржднитѣ жлези.

Напротив, туберкулозното заболяване на вимето у кравитѣ е сравнително често явление. При изследване на млѣкото отъ животнитѣ многократно е констатирано присѣствие на туберкулозни бацили, даже и при липса на явни туберкулозни повреди на вимето. Този фактъ е отъ капитална важность. Туберкулозата у рогатия добитѣкъ е много разпространена (70—80%), а това показва, до колко е голѣма опасността отъ заразяване, особно за кърмачетата. Лигавата ципа на стомаха и червата у кърмачетата се отличава съ голѣма нѣжност и ранимостъ, лесно пропуска заразнитѣ начала, вкарани съ храната, а това обяснява и честитѣ храносмилателни смущения въ ранната детска възраст. Туберкулознитѣ бацили проникватъ презъ лигавицата на червата до коремнитѣ лимфни жлези; последнитѣ набѣбватъ и се възпаляватъ. Туберкулознитѣ перитонити водятъ своето начало отъ проникналата заедно съ храната туберкулозна зараза въ коремнитѣ лимфни жлези. Берингъ счита най-главния пѣтъ за проникване на туберкулозната зараза въ човѣшкото тѣло храносмилателната система. Най-често това проникване става въ гръдната възраст, а изворъ за заразяването се явява заразеното кравешно млѣко. Другитѣ млѣчни продукти, които се употребяватъ въ суровъ видъ, като прѣсно масло, сирене и пр., играятъ сѣщо роля въ заразяването.

В. Заразяване чрезъ ранички по кожата и лигавитѣ ципи. Тоя пѣтъ на заразяване е по-рѣдѣкъ. Калѣта по главичката на пеленачета, наяденитѣ жѣби и сливицитѣ (лимфнитѣ жлези), въ устата сѣ сѣщо входни врата на туберкулознитѣ бацили въ много случаи.

Проф. Калметъ допуца заразяване сѣщо чрезъ лигавата ципа на очнитѣ ябълки (конюктивата) и червата.

Германската школа на Ашовъ-Рарке приема, че първичното заразно гнѣздо се намира винаги въ бѣлитѣ дробове, което обяснява тѣй често срѣщаната у децата аденопатия на гръднитѣ лимфни жлези.

Попадналитѣ по единъ или другъ начинъ туберкулозни бацили въ човѣшкото тѣло следъ първичното огнище проникватъ до лимфнитѣ жлези, които съставляватъ фортоветѣ, а лимфнитѣ пѣтища — окопитѣ на първата отбранителна линия. Въ набѣбналитѣ лимфни жлези се започва борба между туберкулознитѣ бацили и бѣлитѣ кръвни тѣлца, които образуватъ защитната армия на организѣма. Отъ изхода на тая борба, въ която взиматъ участие и всички други защитни сили на организма, зависи по-нататѣшната сѣдба и на заразата и на организма. Увеличениѣ лимфни жлези у децата най-често сѣ показатели за отпочната борба между организма и туберкулознитѣ бацили. Заключени въ лимфнитѣ жлези или въ нѣкое ограничено огнище, туберк. бацили могатъ да останатъ въ недейно състояние за дълго време, а понѣкога и

цѣлъ животъ. Напротивъ, при слаба съпротива отъ страна на организма, заразата продължава своя побѣдоносенъ походъ по лимфнитѣ и кръвоносни пжтища, като причинява, било общо заразяване на организма съ катастрофални последици, било едни или други туберкулозни повреди, или т. нар. *хирургична туберкулоза*. Тукъ се отнасятъ сжщо пораженията на перитонея, кожата, бъбрецитѣ, половитѣ жлези и пр. Най-тежката форма на страдание сж бѣлодробнитѣ поражения, които, въ отличие отъ възрастнитѣ, се срѣщатъ у децата по-рѣдко, но не се отличаватъ съ по-голѣма злокачественостъ и бързо течение.

Лимфната туберкулоза, която подъ формата на т. нар. *скрофулоза* или *живенища*, се среща най-често въ детската възраст, съставлява началото на единъ сждбоносенъ процесъ, който се завършва или съ оздравяване, или съ продължително боледуване, или по-рѣдко съ смъртъ.

Въ 95% отъ аутопсиранитѣ, умрѣли отъ туберкулоза, деца сж намѣрени туберкулозни повреди въ бронхиалнитѣ лимфни жлези и огнища въ бѣлитѣ дробове. Hübbschmann е открилъ при аутопсия въ 70% първиченъ бѣлодробенъ процесъ и само въ 28% — първични поражения въ червата. Тия данни показватъ, какво бѣлодробниятъ пжтъ на заразяване е по-честъ отъ тоя на храносмилателния апаратъ.

Заразяването на децата въ грждната възраст е съпроводено съ най-голѣмъ рискъ за живота имъ. Колкото по-късно детето се подхвърли на заразяване, толкова сж по-голѣми шансоветѣ за претопляване и преживяване. Съ подрастването на детето съпротивата на организма се увеличава, увеличаватъ се срѣдствата за защита и борба. Организмътъ успѣва да се справи съ заразата, да я ограничи и направи бездейна за известно време, а не рѣдко и за цѣлъ животъ. Детето е клинично здраво, може би слабичко и недоразвито, ала то не боледува. Заразата не е унищожена, тя се гнѣзди нѣкъде въ организма, като чака удобна минута, за да избухне съ нова сила и негли да погуби своята жертва.

Слабитѣ туберкулозни инфекции, въ които участвуватъ бацили съ неголѣма злокачественостъ и въ неголѣмо количество, по-лесно се побеждаватъ отъ здравия детски организъмъ. Такива заразявания не причиняватъ заболяване; тѣみなватъ или незабелязано, или оставатъ въ скрито, заглѣхнало състояние (латентна туберкулоза). Наопаки, масовитѣ и злокачествени инфекции поставятъ организма на детето въ невъзможностъ да се бори, и то става жертва на заразата.

Прекараното въ раннитѣ детски години туберкулозно заразяване създава въ организма състояние на временна невъзприемчивостъ или *алергия*. Въ борбата съ заразнитѣ болести въ кръвта и соковетѣ на организма се образуватъ защитни или *иммунни тѣла*, които го предпазватъ и въ

борбата съ туберкулозните бацили, ала тѣ предпазватъ само до известна степенъ организма. Много отдавна проф. Марфанъ е отбелязалъ факта, какво децата, които сж страдали отъ нагноявания въ скрофулозните лимфни жлези, биватъ презъ цѣлъ животъ пощадени отъ бѣлодробна туберкулоза. Скрофулозата, споредъ проф. Мечниковъ и др. автори, е ослабена туберкулозна зараза, която много често предпазва отъ тежки туберкулозни заболявания. Чрезъ скрофулозната зараза (вирусъ) организмътъ единъ видъ се ваксинирва или имунизирва.

Всички културни човѣшки раси, вследствие на голѣмото разпространение на туберкулозата, на ранните и чести заразявания и на приспособяването на човѣшкия организмъ да се брани отъ туберкулозната зараза, сж се донѣгде вакцинирали. Напротивъ, дивитѣ и девствени племена, живѣйки изолирано и далече отъ туберкулозните огнища, не сж имали възможность да се сблъскатъ съ туберкулозната зараза и не сж придобили способность да се защищаватъ. Тѣ се отнасятъ къмъ заразата тѣй, както и новороденитѣ деца, и загиватъ както последните масово (до 95%).

Невъзприемчивостта къмъ туберкулозата, както и при всѣка заразна болестъ, се развива у децата не веднага, а обикновено 3-4 м-ца следъ заразяването. При силни и масови заразявания, заразата отъ първичното входно огнище бърже се разпилява по цѣлото тѣло и се образува *остра милиарна туберкулоза* или *менингитъ*, най-често съ смъртенъ изходъ.

Ако организмътъ се е справилъ съ първото заразяване, то последващитѣ такива, щомъ не сж много злокачествени, минаватъ почти незабелязано и безнаказано за организма. Ала ако повторнитѣ заразявания сж масови и продължителни, т. н. *свръхинфекции*, или пъкъ организмътъ е съ подровени защитни сили, тогава настѣпва генерализиране на заразата — злокачествена *остра гранулия* съ смъртенъ изходъ. Сжщия злополученъ изходъ може да се получи и при ослабване защитата на организма. Лошитѣ жилищни условия, оскѣдното и недостатъчно хранене, тѣлесна и умствена преумора, душевни тревоги и вълнения, ослабващи организма остри заразни болести, най-често грипъ, бруслица, лоша кашлица, — съ една дума всичко, което подронва силитѣ на тѣлото, подготвя почва за съживяване и избухване на тлѣящото туберкулозно огнище. Това избухване може да настѣпи въ всѣки моментъ презъ течение на детската, юношеска или зрѣлата възраст.

Туберкулозата у възрастнитѣ, която протича най-често въ форма на бѣлодробна охтика, споредъ съвременнитѣ наши схващания, води своето начало отъ ранната детска възраст. Туберкулозата е хронична болестъ, която започва въ

детският години и продължава през цялия живот. Туберкулозата е детска болест. От тук следва и логичното заключение: за да предпазим възрастните от заболяване, трябва да предпазим преди всичко децата. Здрави деца, здраво потомство, здрав народ.

Заболяването на възрастните от туберкулоза само в изключителни случаи се дължи на нова външна първична инфекция. Най-често заболяването е резултат било на вторична свръхинфекция, било на съживяване заглъхналите стари туберкулозни огнища при отслабване отбранителните сили на организма.

Честотата на заразяването, както и тежестта на заболяването, през разните периоди на детската възраст не е еднаква.

През време на *гръдната възраст* заразяването на кърмачетата става най-често от болната майка, по-рядко от бащата или другите членове на семейството. Заразените от майката кърмачета загиват до 95% още през първите 6 месеца. При болен баща инфекцията настъпва по-късно и смъртта последва 8 — 12 месеца след раждането. Според анкетата на г-ца Фаменъ, 85% от туберкулозните деца са се заразили в домашното огнище, а за 15% източникът се намира в околните роднини, съседи и пр.

Вродената нечистоплътност на децата, пълзението по мръсния под, по който често има размазани и изсъхнали туберкулозни храчки, лошата привычка да смучат пръстите и играчките си и да се хранят с неомити ржце — всичко това открива маса пътища за внасяне на заразата в детския организъм.

Децата от *предиучилищната възраст* са изложени на същата опасност за заразяване в къщи и на улицата.

Училищната възраст е най-критична и съдбоносна в човешкия живот. В училищата се събират деца от различни сръди, с най-разнообразни телесни и душевни заложби и дефекти, а нерядко и с лоши порочни навици. Училищата в страни като нашата с първобитна култура са огнища и разсадници на заразни болести. Тук нашите деца се заразяват и прекарват всички изривни заразителни болести и на първо място туберкулозата. Д-ръ Ролие нарича училищата разсадници на туберкулозната зараза.

Образователната система в сегашно време предявява прекомерни изисквания спрямо крехкия и неокрепнал детски организъм. Учебната програма в сръдните учебни заведения е извънредно претрупана с много подробности и знания, които нямат практическо значение и се забравят още на следния ден от напущане на училището. Умствената умора и душевните възбуждения при изпитите, класните, конкурсните (встъпителните изпити) и особено в време на зрелостните

изпити, се отразяватъ гибелно върху здравето и, ослабвайки съпротивата на организма, съживяватъ загасналитѣ и заспали-тѣ туберкулозни огнища. Голѣмъ брой младежи не довършватъ срѣдното и висшето образование, ставайки жертва на своята амбиция и на съ нищо неоправданата образователна система. Презъ време на пубертетната възраст (11-17 г.) юношескиятъ организмъ е особито предразположенъ и податливъ на всевъзможни нервни и др. страдания. Достатъчно е единъ ученикъ да заболѣе отъ открита бѣлодробна охтика, за да разсѣе заразата между своитѣ другари и съученици. Затова отъ голѣма важностъ е своевременното откриване на всѣко тубер. заболѣване и бързо отстраняване на носителя и сѣяча на туб. бацили въ училищната срѣда. Ролята въ случая на училищния лѣкаръ е отъ грамадно значение. Здравното състояние на всѣки ученикъ трѣбва периодично да се провѣрва отъ лѣкаря. Ученицитѣ се раздѣлятъ на три групи: съвършено здрави, съ ослабено здраве и предразположение къмъ туберк. заболяване и вече съ проявени признаци на бѣлодробна или хирургична туберкулоза. Училищниятъ лѣкаръ съ помощта на *сестри-посетителки* е длъженъ да събере най-точни сведения досежно социално-економичнитѣ и здравни условия, при които живѣе ученика. Ако въ семейството има боленъ съ открита бѣлодробна охтика, то или ученикътъ трѣбва да се извлѣче отъ заразената срѣда и настани въ пансионъ или друго здраво семейство, или самиятъ боленъ трѣбва да се изпрати въ съответното лѣчебно заведение.

Заболѣлитѣ ученици, деца и юноши, споредъ състоянието на болестта и семейнитѣ условия, се подслоняватъ въ подходни лѣчебници и климатични станции. За жалость у насъ едвамъ напоследъкъ се приспособи една малка болница за детски санаториумъ за бѣлодробни заболявания. Това, разбира се, е недостатъчно и дългъ е и на държавата, и на обществото да се загрижатъ за сждбата на заболѣлитѣ отъ туберкулоза деца. Грижейки се за малолѣтнитѣ болни отъ туберкулоза, ние същевременно ще предпазимъ и възрастнитѣ отъ заболяване. Ала отъ още по-голѣма важностъ е предупреждаването на заразяването у децата, предпазването и закрепването на здравето имъ. Училищата, вмѣсто да служатъ за разсадници на зарази, трѣбва да се грижатъ за тѣлесното закрепване, за умственото развитие, за нравственото и здравно-хигиенно възпитание на подрастващитѣ поколения.

При сегашната училищна система децата сж осждени въ течение най-малко 12 години да прекаратъ въ задушливата училищна атмосфера, безъ достатъчно въздухъ и свѣтлина, въ атмосфера, напоена съ прахоляци, зловредни газове, изпарения и болестотворни микроби. Дет. организмъ, подобно на всички млади орланизми, има нужда отъ въздухъ, свѣтлина, и постоянни движения за правилния растежъ на кости-

тѣ, мускулитѣ и нервната система. Детето повече отъ 10 м. не може и не трѣбва да остава неподвижно. Продължителнитѣ и еднообразни умствени занятия затѣпватъ вниманието и способността за възприемане и усвояване. Изморено умствено и тѣлесно въ училището, детето е принудено у дома си да се занимава нерѣдко по цѣли нощи, за да подготви уроцитѣ си за следния день. При тия условия, естествено, силитѣ на крехкия детски организъмъ се лесно изхабяватъ, здравето се подронва и съ това се отварятъ вратитѣ на туберкулозната зараза. Ако искаме да запазимъ здравето на подрастващитѣ поколения и да предупредимъ тѣлесното и умственото имъ осакатяване, трѣбва преди всичко да реформираме съвременната образователна система, предимно въ срѣднитѣ учебни заведения, съ огледъ да се създаде *здрво потомство* въ тѣлесно, умствено и нравствено отношение.

Училища на открито и слънце, подвижнитѣ учебни занятия на открито — това сж идеалнитѣ училища на бъдещето, които си поставятъ за целъ не само умственото, но и физическото развитие на младитѣ поколения.*)

Детето трѣбва да се закалява и закрепва подъ благотното влияние на слънцето, въздуха и водата още отъ найранната си възраст. Пеленачетата и децата трѣбда да се приучатъ да живѣятъ и растатъ на въздухъ и свѣтлина, да спятъ винаги при отворени прозорци. Въздуха и свѣтлината сж също такава храна, каквато е и общеприетата храна. Майкитѣ, по думитѣ на Д-ръ Ролиѣ, убиватъ сами рожбитѣ си, когато ги оставятъ да спятъ при затворени прозорци, да спятъ, както е у насъ, по нѣколко души въ една и съща стая и дори въ едно и също легло.

Слънчевитѣ озарявания сж еднакво полезни и необходими, както за възрастнитѣ, тъй още повече и за децата. Не само по-голѣмичкитѣ, но и пеленачетата могатъ да се излагатъ на животворнитѣ слънчеви лъчи. Загоряването и пигментирането на кожата е изразъ на здраве и признакъ на закаляване. Междучасията трѣбва да се използватъ съобразно годишното време за свободни игри, за слънчеви и въздушни бани, за отмора и закаляване на организма. Въ модернитѣ училища трѣбва да има *душове* за редовното поддържане чистотата на тѣлото и *плавателни басейни* за физично развитие и закаляване.

Едвамъ напоследъкъ у насъ се обърна по-сериозно внимание на физичното развитие на младитѣ поколения. Подходни гимнастични упражнения, особито дихателна гимнастика, свободни игри на открито, пѣне и рѣчна работа въ

1) Вж. „Педагогическа практика“, г. IX, кн. 7—8 моята статия „Училища за здравно възпитание“. Също сп. „Български психиченъ прегледъ“, год. I кн. 3 — „Училища на открито“.

форма на обработване цвѣтни и зеленчукови градини — всичко това цели хармоничното развитие на тѣлото, закаляване на тѣлото, волята и духа. Спортнитѣ игри сж допустими дотолкова, доколкото не се злоупотрѣбвява съ тѣхъ и не се предизвиква преумора на тѣлото и сърдцето.

Закаляванието на тѣлото влѣче следъ себе си реформиране и на облѣклото. Облѣклото трѣбва да бжде леко, просторно и съобразно годишното време, като се избѣгва навличанието на антерии, фнели, кожухчета, изнѣжващи тѣлото и пречащи на нормалното дишание и провѣтриване на кожата. Обувката трѣбва сжщо да бжде лека. безъ токове, и да дава възможностъ за провѣтриване. Такава обувка е сандала. Презъ лѣтото децата нека ходятъ боси или обути въ сандали на босъ кракъ. Всѣкидневно то измиване на краката е сжщо тѣй необходимо, както ежеседмичното къпане. Речнитѣ и особно моркитѣ къпания допринасятъ твърде много за закаляванието и закрепванието на организма.

Храната на децата и на възрастнитѣ трѣбва да отговаря на нуждитѣ на организма и на съвременитѣ научни изисквания. Както недостатъчното, така и прекомѣрното хранене е вредно. Най-добрата презъ лѣтото и есенята храна е растителната — зеленчуци, варива, много плодове, млѣчни храни и яйца. Месото се препорѣчва въ умерено количество. Зиме храната трѣбва да съдържа повече тлъстини. Рибеното масло е полезно и като храна и като лѣкарство поради съдържането на витамини и йодисти съединения. Отъ особено голѣма полза е рибеното масло за слабитѣ и хилави деца. На децата не бива да се даватъ много сладкиши и въглехидратни храни. Употрѣбата на кафе и особено на спиртни питиета е вредно за възрастни и още повече за децата. Спиртнитѣ питиета и лѣчебнитѣ вина нѣматъ нито хранителна, нито укрепителна стойностъ.

Училището, реформирано въ духа и принципитѣ на Д-ръ Ролие — създателъ на първото училище на слънце — е призовано да превъзпита младото потомство въ тѣлесно и духовно отношение, да го подготви за съпротива и борба съ туберкулозата и всички други социални болести. Семейството и училището трѣбва да възпитатъ здрави и трѣзви деца, съзнателни и дейни граждани.

Независимо отъ грижитѣ за правилното физично и духовно развитие на подрастващитѣ поколения, човѣшкиятъ умъ продължава да търси нови пѣтища и срѣдства за предпазване, отбрана и лѣкуване на туберкулозата. И може би не е далече деньтъ, когато, благодарение развоя на медицината и биологичнитѣ науки, човѣкъ още отъ най-раннитѣ си години ще бжде по единъ или другъ начинъ вакциниранъ, имунизиранъ и предпазенъ отъ най-страшния и коваренъ човѣшки врагъ — туберкулозната зараза.

ИЗЪ ПРАКТИКАТА ЗА ПРАКТИКАТА.

Николай Тодоровъ — Сливень.

22 МАРТЪ.

Още снощи вземахъ решение днесъ да гостувамъ на третото отдѣление на старата, но органически привързана къмъ малкитѣ, учителка г-жа К., защото ме заинтригуваха думитѣ, съ които се сбогува :

— Довиждане, мили деца, рано утре, преди Слънчо да е огрѣлъ съ животворнитѣ си лъчи първия пролѣтенъ день !

Тия думи азъ чухъ отъ канцеларията си, когато г-жа К., която работѣше въ съседната стая, изпращаше отдѣлението си подиръ завършването на следобѣднитѣ занятия. И ги изтълкувахъ веднага като сигуренъ белегъ, че днесъ тя е замислила нѣщо около започването на астрономическата пролѣтъ.

И понеже тя подчърта силно думитѣ „рано утре“, азъ вземахъ мѣрки да бѣда въ училището, ти го речи, на разсъмване.

Ала още отдалече разбрахъ, че малкитѣ ме бѣха изпреварили. Събрани въ задната частъ на двора на мѣсто, отдето се виждаше източната частъ на хоризонта, цѣла залѣна отъ златото на ранното утро, тѣ чуруликаха като птичкитѣ, които радостно прехвърчаха край тѣхъ, опиянени отъ чара на пристѣпващата хубавица.

Моего появяване изненада веселата дружина, която, като ято палави врабци, се впусна срещу ми и, заобикаляйки ме, въ надпревари започна да ме здрависва и честити пролѣтѣта.

— И вамъ, и вамъ да е честита, деца, — отвърнахъ азъ и, безъ да ме оставятъ да развия по-нататъкъ благословията си, се втурнаха като подплашени агънца къмъ учителката си, която бѣха оставили самичка.

— Ура! ура! урааа!.. — викна изведнажъ натрупалата се около учителката дружина и насочи погледъ къмъ изтокъ, дето, надъ огнената линия на хоризонта изплава една частъ отъ златния дискъ на слънцето.

Буйни и кресливи досега, малкитѣ онѣмѣха предъ картината на дивния изгрѣвъ.

И учителката ги остави да ѝ се полюбуватъ, следейки съ затаенъ дъхъ царственитѣ стѣпки, съ които творецътъ на всичко живо се въземаше надъ земята.

Когато слънцето изплува цѣло и сякашъ разтърси мощ-

ната си снага, заливайки всичко наоколо си съ златни пръски, още едно бодро „ура“ изпълни двора.

И сега учителката не се помъси въ радостта на учениците си, тъй непосредно и буйно изразена, а продължи да ми описва слънчевия часовникъ, около който се бѣха натълипили малките и който служеше същевременно и за отправна точка, отъ която вече за трети пътъ тѣ посрѣщали изгрѣва на слънцето.

Тя повишаваше отъ време на време разказа си, и въ това азъ доловихъ намѣрението ѝ да ги увлѣче въ него.

И сполучи.

Когато тя ужъ нѣкакъ скрито отъ тѣхъ се помъчи да ми насочи погледа къмъ оная точка на хоризонта, дето слънцето е изгрѣло на 22 декемврий, мнозина отъ малките сякашъ припомниха тогавашните си наблюдения и викнаха зачудено :

— Ууу! Колко е излѣзло нагоре, учителке!

А ней тъкмо това трѣбваше.

— Ей, ей! Чакайте! Учителке! Учителке, Учителке, вижте, вижте не е ли същото мѣсто, дето изгрѣ на есень! — викаше съ радостта на колумбовитѣ моряци предъ Америка будно малко момиченце.

Малките пренесоха центъра на интереситѣ си въ тази посока и се впуснаха да сравняватъ, де е изгрѣло слънцето на 22 септемврий, на 22 декемврий и днесъ.

А тѣ за това имаха добри указания въ тетрадките си, къмъ които ги насочи учителката.

Когато всички се убедиха, че и днесъ, на 22 мартъ, слънцето изгрѣва точно отъ това мѣсто, отдето е изгрѣло на 22 септемврий, сиречь малко въ дѣсно отъ шилестата могила на хоризонта до вглѣбнатината, която лежи на една линия съ слънчевия часовникъ и куминя на г. Босилковъ, — учителката спрѣ вниманието имъ върху сѣнката, що хвърля сега колецътъ на часовника.

— Браво, браво! Ха, тъй те искамъ! Да ми си жива! Зареди едно палаво момче, щомъ се наведе върху дървения кржгъ на часовника. И като придърпа до себе си едно момиче, добави: Ха, вижъ сега и съ дветѣ си очи, че бабьо ти е правъ!

Въ положение на току-що спечелилъ голѣма победа воинъ, малкиятъ се впусна да разказва на всички ни, че Карамфила не искала да го повѣрва, когато, безъ още да види часовника, ѝ думалъ, че сѣнката му ще е точно по чъртата на 22 септемврий.

Завърза се споръ.

Карамфила се оправяше, че ужъ не разбрала, за коя сѣнка се приказвало.

Радко, тъй се казваше нашиятъ победителъ, я оборваше

и, за да бжде, види се, още по-силенъ, обади, че това той знаеелъ още отъ снощи — татко му го увѣрилъ.

Учителката вѣщо използва за целитъ си този споръ, който Карамфила посегна да оплаче.

А слънчевиятъ часовникъ, върху който бѣше отбелязана посоката на сѣнката, която колецътъ е хвърлялъ на 22 септемврий и 22 декемврий при самия изгрѣвъ на слънцето, дойде да убеди всички непосредствено въ твърдението на Радко.

Сега учителката отправи още веднажъ взора на малкитѣ въ слънцето, което бѣше се възело надъ земята и сякашъ се мчеше да огрѣе въ топлитъ си ласки помръзналия ѣ ликъ.

Една ученичка по свой починъ подхвана декламация :

— Бѣгай, иди си, зимо студена,

Не щеме вече твойта премѣна,

която не успѣ да завърши, защото нейна другарка подхвана и увлѣче отдѣлението въ бодрата пѣсень :

— Пролѣтъ мила, животворна,

Колко хубава си ти !

И засмѣна, благотворна,

Пълна съ радостъ, красоти !

Съ свѣтлото настроение на тази пѣсень малкитѣ се разпръснаха изъ широкия дворъ.

При слънчевия часовникъ останахме ние — азъ и учителката.

— Вие изнесохте единъ отличенъ и по замисълъ и по изпълнение урокъ и съмъ длъженъ да ви изкажа задоволството си, — подхванахъ азъ и подадохъ ржка да я здрависамъ.

— Чакайте, де ! — забеляза свѣнливо учителката и добави : Урокътъ едва е започнатъ . . .

— Деньтъ личи отъ сутринтъ, — пресѣкохъ я азъ и пожелахъ да ми даде нѣкои подробности върху наблюденията на малкитѣ на 22 декемврий, както и за използването на слънчевия часовникъ.

Трѣбва да сме се увлѣкли твърде много въ разговоръ на тази тема, защото нѣколко деца дойдоха да ни обадятъ, че отдѣлението ни чака въ трапезарията и че чаятъ билъ отдавна готовъ.

— Видѣхте ли, че се забавихме, — рече нѣкакъ виновато учителката и ме покани да отидемъ при малкитѣ, като добави :

— Училището ни, както знаете, има удобна и добре обзаведена трапезария за беднитѣ ученици, та въ тържествени случаи, като днешния, и ние я използваме, сѣдайки всички на чаша чай, за която целъ не отиватъ Богъ знай колко срдства.

— Прекрасна идея . . .

— Впрочемъ днесъ намъ се налага това и поради не-

възможността на ученицитѣ да закусятъ въ дома си, щомъ ги викамъ толкова рано, — поясни учителката.

— Въпросътъ има и една морална страна, която ми се вижда още по-ценна, — забелязахъ азъ, и влѣзохмѣ въ трапезарията.

Децата ни посрещнаха, изправени по мѣстата си. Когато заехмѣ отреденитѣ и за насъ мѣста, дежурнитѣ ловко заподнасяха чая. Закуската започна при едно мило настроение, подкърмено отъ размѣненитѣ и тука сърдечни пролѣтни поздравления между малкитѣ и тѣхната незамѣнима учителка-майка.

Учителка-майка!

Казвамъ така, защото сега г-жа К имаше отношения на сѣщинска майка къмъ многобройна челядь.

Вънъ, на двора, започнаха да се чуватъ чуруликанията на придошлитѣ вече ученици отъ другитѣ отдѣления. Възбуждени отъ днешната усмивка на доскоро помраченото зимно небе, тѣ оставяха книжкитѣ си по пейкитѣ и се сдружаваха да играятъ. Учителката намѣри, че е време и нейнитѣ питомци да се примѣсятъ съ другарчетата си отъ другитѣ отдѣления, та съ нѣколко думи ги разпустна.

И ние излѣзохмѣ на двора.

— То се знае, че вие днесъ ще развивате работата си върху основата, която ви дадоха тази сутриннитѣ наблюдения? — запитахъ азъ г-жа К.

— Имено . . . И пакъ ще спазя програмата, — забелязатя нѣкакъ иронично.

Въ това време се зададе срещу ни главниятъ учителъ, и ние минахмѣ на други въпроси, съ които дочакахмѣ другитѣ учители и звѣнеца за започване на занятията.

* * *

Азъ бѣхъ решилъ да продължа гостуването си въ трето отдѣление и затова отложихъ за по-сетне канцеларскитѣ си заглюски и отидохъ отново при моитѣ малки приятели.

Заварихъ ги токущо завършили обичайната си утринна молитва.

— Какво имаме днесъ по програмата? — запита учителката съ тонъ, като чели наистина е забравила това.

— Езикознание, формознание и рисуване, — съобщи дежурния, който, заедно съ това, даде и утринния си докладъ за състоянието на отдѣлението.

— А не можемъ ли използвамъ нѣщо отъ тази утринната ни работа за писане? — запита повторно учителката.

Малкитѣ единодушно настояха да опишатъ посрѣщането на слънцето.

Учителката се съгласи и, като забеляза, че работата имъ ще стане по-хубава, ако ѝ дадатъ форма на писмо до нѣкое свое познато другарче, както направили, когато писали за

аероплана, който преди няколко дни прехвъркналъ низко надъ училището, безъ всѣкакви други уговорки остави отдѣлението да се приготви и залови за работа.

— Моята работа за този часъ се свърши, — ми рече учителката и, като посегна да се качи на катедрата си, добави : — Ще седна и азъ да напиша писмо на тази тема нали следъ поправката, т. е. следъ проучването на тѣхнитѣ постижения, ще трѣбва да имъ покажа, какво мога да напиша и азъ ! То се знае, че и азъ ще се движа въ опредѣлени рамки, подходящи за тѣхния духовенъ ръстъ, та да мога да бѣда доближавана.

Не бѣше удобно да продължимъ разговора предъ предавитѣ се на творческа работа деца, та напуснахъ отдѣлението съ обещание да му гостувамъ отново по формознание.

Когато ученицитѣ отъ училището бѣха прибрани за втора часть, азъ оставихъ канцеларията си и влѣзохъ пакъ при моитѣ малки съседи.

Тѣ бѣха започнали урока. Заварихъ, че говорятъ за хоризонтъ, кржгозоръ, небосводъ, но конкретно — за виденото тази утринна.

— Кржгозорътъ, сякашъ, е единъ голѣмъ кржгъ, а небосводътъ — едно грамадно полукълбо, което похлюпва този кржгъ, — думаша малкитѣ и продължаваха : — Кждето и да застанемъ — при нашия слънчевъ часовникъ, на Хамамъ-баиръ или на могилата въ градската градина — съ насъ, сякашъ, върви и срѣдището на кржгозора и небосвода, та ние си оставаме всѣкога въ това срѣдище.

И азъ се убедихъ, че ученицитѣ имаха изобилни наблюдения въ тази посока, защото имъ се развързаха езицитѣ, и започнаха въ надпревара да посочватъ различията въ външния видъ на кржгозоритѣ, които имъ сж давали различнитѣ наблюдателни пунктове въ града или вънъ отъ него.

— Непромѣнима остава, обаче, кржглата форма, що отсича небосводътъ, — заключаваха словоохотливитѣ ученици.

И тѣ, може би, щѣха да продължаватъ още, ако учителката не ги завиеше въ друга посока.

— Ето, както виждате, ние имаме вече уредъ, съ който можемъ да чъртаемъ хубави окръжности и да правимъ правилни кржгли форми.

И като остави малкитѣ да начъртаятъ въ тетрадитѣ си окръжности, съ каквито си искатъ радиуси, подхвърли, че не ще е зле, ако си начъртаятъ хоризонта и кржгозора и да означатъ и слънчевия часовникъ и слънцето при изгрѣва му на 22 септемврий, 22 декемврий и днесъ.

Отдѣлението изказа шумно готовността си и се предаде на работа.

Ала скоро се видѣ, че мнозина не сж разбрали учителката, защото започнаха да рисуватъ изгрѣвенъ пейзажъ.

— Виждате ли, че трѣбва да ме питате, и когато ме разберете добре, тогава да пристѣпвате къмъ работа, — забеляза кротко учителката и, като си послужи съ ония ученици, които я бѣха разбрали правилно, насочи отдѣлението да начѣртае съ помощта на крѣжилото, каквото имаха всички, крѣгозора, да означатъ особеноститѣ на зѣмната повѣрхнина въ покрайнинитѣ — на самия хоризонтъ, да означатъ съ малкъ крѣгъ изгрѣващото слънце днесъ, да прокаратъ единъ лѣчъ презъ колеца на часовника, който да означатъ пакъ съ малкъ крѣгъ въ срѣдището на крѣгозора, да отбележатъ, отстрана, че това положение имаме на 22 септемврий и 22 мартъ и, най-сетне, по сѣщия начинъ да намѣрятъ мѣстото и начѣртаятъ изгрѣващото слънце на 22 декемврий.

Съ малки още указания малкитѣ влѣзоха въ сѣщината на работата и дадоха прекрасни резултати.

Когато ученицитѣ поискаха да начѣртаятъ и захождащото слънце на 22 септемврий и 22 декемврий, което сѣщо така бѣха наблюдавали и знаяха точнитѣ пунктове на хоризонта, задъ които се е криело то, стана нужда отново да се отиде при слънчевия часовникъ. Тука тѣ се съгласиха, но си дадоха дума да провѣрятъ, че и днесъ слънцето ще зайде задъ крайното дърво на Урумъ-тарла, тамъ, дето е залѣзло и на 22 септемврий и че това мѣсто на чѣртежа имъ ще бѣде на другата точка на диаметра. Колкото пъкъ за мѣстото на заходящото слънце на 22 декемврий, което на хоризонта се бележи отъ крѣглата полянка надъ Джанъ-куртаранъ, на чѣртежа това мѣсто ще бѣде толкова далечъ отъ залѣза на 22 септемврий, т. е. отъ крайното дърво на Урумъ-тарла, колкото изгрѣвътъ на 22 септемврий и днесъ е далечъ отъ тоя на 22 декемврий.

Когато се прибрахме отново въ стаята и малкитѣ се придадоха съ видимо задоволство на работа, училищниятъ прислужникъ дойде и ми обади, че ме чакатъ въ агрономството.

На 12 часа по обѣдъ ще си отбележимъ дължината на сѣнката, що хвърля слънчевиятъ часовникъ, — ми обади учителката и ме покани да присѣдствувамъ, ако мога.

— Азъ ще гледамъ да сваря и третия ви урокъ, — отвърнахъ азъ.

— Толкова по-добре, — рече г-жа К. и прибави, че ще се радва, ако и следъ обѣдъ имъ гостувамъ въ градската градина, дето малкитѣ ще потърсятъ да намѣрятъ и други доказателства за пристѣпването на пролѣтта :

— Ще си вземемъ часа по природознание, ще разучимъ една пролѣтна пѣсенъ, подходяща за деня и привечеръ ще бждемъ пакъ при слънчевия часовникъ, — завърши тя и повторено настоя да се върна при тѣхъ.

Напустнахъ отдѣлението съ мѣжа, защото допускахъ, че

друга служебна работа може да ми попрѣчи да проследя до-
край замисления планъ на една учителка, която гледа и ши-
роко и дълбоко на работата си.

Ат. Чешмеджиевъ — Пловдивъ.

СЕДМИЦА НА ПЧЕЛАТА.

(Уроци по естествознание, писане, четене, смѣтане, рисуване, пѣние,
моделиране и рѣчна работа).

Очакваната пролѣтъ вече дойде. Всичко се събуди отъ
зименъ сънъ. Хубава зелена тревица покри погрознѣлитѣ
презъ зимата пасища, като красивъ губер, нашаренъ съ мин-
зухарчета, игличина, кукурякъ. Въ храститѣ сгушена, сякашъ
срамливс, се подава милата теменужка. Ето вече и дърве-
тата започнаха да се покриватъ съ хубава празнична премѣ-
на. Всичко се е раздвижило. Орачъ оре и доволенъ
изгрива морно чело. Тамъ нейде озчаръ наглася меденъ
кавалъ и посрѣща китна младостъ. Хубаво е. весело е
въ ранна пролѣтъ, когато младостъ блика, когато новъ жи-
вотъ обзема мъртва природа и когато благодатенъ трудъ зо-
ве всичко живо. Ето и пчелица неуморна отъ цвѣтъ на
цвѣтъ тича и приветливо търси да поздрави теменужка мила,
свидна рожба на ранна пролѣтъ.

* * *

Училищниятъ дворъ кѣнти отъ викъ, глъчъ. смѣхъ
Малкитѣ палавци вече сж изкочили изъ задушливитѣ стаи и
жадно гълтатъ свежиятъ пролѣтенъ въздухъ. Пролѣтна омая
ги е обхванала и волно припкатъ изъ широкиятъ дворъ.
Весели, доволни, съ лица зачервени отъ умора. засмѣни
ме поздравиха и едногласно замолиха да имаме уроци вънъ
— на открито. Така мислѣхъ и азъ. Тамъ срѣдъ при-
родата, живота, който така приветливо ни се усмихва и ни
вика, ще намѣримъ разковничето за хубавото, смисленото и
резултатното обучение.

Тръгнахме. Ще отидемъ да поздравимъ съ хубавата
пролѣтъ неуморимитѣ работници, които дружно ни приготвятъ
най-сладкото.

— Пчелитѣ, пчелитѣ. пчеличкитѣ, учителю!

— Да отидемъ да ги поздравимъ!

Бързо, съ пѣсни се понесохме къмъ градината на стария
учителъ, сега пенсионеръ — Ангелъ. Неуморимъ работникъ,
който прѣскаше съ примѣра си култура въ селото. Винаги
готовъ да посрещне и да допринесе съ нѣщо на училището,
на децата, на учителитѣ.

Усмихнатъ ни отвори вратичката и влѣзохме въ хубавата, съ вкусъ наредена овозна градина.

— Добре дошли, деца, добре дошли! . . . Хубаво . . . хубаво . . . така трѣбва! . . . И вие като пчеличкитѣ излѣзохте отъ кошера . . . Видѣхте засмѣното време . . . Елате, деца, да видите моитѣ работници, какъ бързатъ да поздравятъ цвѣтята и цвѣтоветѣ на дърветата . . . Елате!

Предъ насъ се виждаха редица пчелни кошери, боядисани съ хубави ярки бои и съ надписи: Вѣра, Надежда, Любовь, Цвѣтѣнка и т. н. Отъ всѣки кошерь бързо излизаха и отлитаха пчелички, а други се връщаха . . . съ своето бръмчене и хвърчене около децата — накараха ги да замълчатъ и страхливо да поглеждатъ учителя Ангелъ, който спокойно и свободно обикаляше около кошеритѣ.

— Това сж, деца, кжщичкитѣ на моитѣ пчелички. Разгледайте ги хубаво. Вижде, това е прозорче, а тази продълговата дупка долу, . . . какво ли е?

— Вратичка, вратичка на кжщичката . . .

— Вижете, деца, тя може и да се затваря. Кога ли ще се затваря?

— Зиме, когато е студено, когато пчеличкитѣ не излизатъ . . .

— Да, така, деца, зиме затварямъ вратичкитѣ на кжщичкитѣ, защото тогава тѣ не излизатъ вънъ — нѣма цвѣтя, нѣма топло слънце . . . Тогава и хората почти не ходятъ на полето, на топличко стоятъ . . .

— Сега, деца, ще отворя тази кжщичка. Разгледайте, не се страхувайте. Моитѣ пчелички не правятъ зло на добритѣ хора, а още повече на децата. Ето и единъ празенъ кошерь. Да разгледаме и него. Вие и другъ пжтъ сте дохождали и сте наблюдавали пчелитѣ. Сега ще си припомнимъ . . .

— Да, това сж рамкитѣ съ пититѣ. Ето тѣзи сж праздни, а тѣзи пълни съ медъ. Я вижете каква форма иматъ. Ами кой ли ги е напълнилъ? — Да, деца, това сж хамбаритѣ, хранилището на пчелитѣ. Ето и жилищата имъ, додето сж малки. Не сж еднакви, нали? Защо ли?

— Децата, за да помогнемъ на пчеличкитѣ да даватъ повече медъ, туряме имъ изкуствени пити. Ето вижете такива пити.

— Едни отъ жилищата сж малки, а други голѣми. Тѣ сж за бждащитѣ царици и сж шикалкообразни. Други сж за търтеитѣ, а всички други — за работницитѣ.

— Ами това какво ли е? — Да, Стойчо позна. Това сж яйца на пчелички. На какво приличатъ? Да, продълговати и на единиятъ край по-дебели. Вижете какво има въ това яйце. Млѣчна течность.

— Децата, какъ ли се излюпватъ яйцата на пчеличкитѣ? . . . Сами отъ топлината въ кошера. Я вижете какъ сж измазани всичкитѣ дупчици на сандѣка. Ами какво ли ще се из-

люпи отъ яйцата? Все еднакви ли пчели . . . Да, деца, отъ едни работници, отъ други търтеи и отъ трети бждащата царица. — Можете ли позна отъ кои?

— Отъ яйцата се излюпватъ червейчета, червейчетата ставатъ на пашкулчета и отъ тѣхъ излизатъ пчелички.

За всичко наблюдавано децата си вземаха бележки въ специални тетрадки.

— Понѣкога пчелитѣ пълнятъ и жилищата си съ медъ, като оставятъ само жилището на царицата. Защо ли? . . . Разгледайте сега, какъ сж наредени пититѣ. — Да, отвесно и на разстояние една отъ друга, колкото да се разминаватъ две пчели. Защо ли е така?

— Споменахме, че въ кошеритѣ има по три вида пчели: царица, търтеи и работници.

— Чували ли сте нѣщо за царицата? Я кажи ти, Стефанке? Да, тя е по голѣма отъ другитѣ пчели, съ по-дълго коремче. . . Ето ви и царицата. Има ли нѣкаква полза отъ нея? Така! Тя има една важна длъжностъ — носи яйца. Всѣки видъ пчели си има своя длъжностъ въ пчелната държава. Защото и тѣ си иматъ своя държава. Царицата носи въ всѣка клетка по едно яйце. На день снася по 1000 яйца. Ами колко ли пчели има въ една държава? Да, отъ 10 - 50 хиляди. Отъ яйцата, снесени въ царскитѣ килийки, се излюпва бждащата царица. Тѣ сж повече, но оставятъ само една.

— Я разгледайте тѣзи пчели. Какви сж? — Едната е по-дребна, а другата едра. Дребнитѣ сж работницитѣ на държавата, а едритѣ сж търтеитѣ — мъжкитѣ пчели, които сж отъ 500 — 800.

— Деца до кжде ли се простиратъ границитѣ на пчелната държава? Дали тя има градове, села . . . — Да, така, деца, кошертѣ е столицата на държавата. Въ него видѣхме, че сж построени хамбаритѣ и жилищата на пчелитѣ. Въ него е и царицата. Границитѣ на държавата са простиратъ вънъ отъ градината. Ходятъ и къмъ „Усойната“ да търсятъ липовѣ цвѣтъ.

Работницитѣ хранятъ своята царица. Като наближи време да се развие новата царица, старата става неспокойна и нервна и се мъчи да я убие. Обаче работницитѣ я пазятъ.

— Ами търтеитѣ защо ли сж? . . . Вѣрно, така е. Казахме, че сж мъжки пчели и тѣхната длъжностъ е да оплодятъ царицата . . . Ами работятъ ли? Не, тѣ само ядатъ на готово. Който само яде, лежи и не работи, казватъ му търтей. Презъ м. юлий работницитѣ убиватъ търтеитѣ. Защо ли? . . . Да, да не ядатъ готовата храна и защото не работятъ.

— Азъ съмъ виждалъ при вратичката много трупове на пчели.

— Да, избиватъ и ги изхвърлятъ на вънъ. Защо ли ги изхвърлятъ?

— Сега можете да ми кажете, кои сж сжщинскитѣ управници на пчелната държава. Да, работниците. Тѣ вършатъ всичката работа. — Коя бѣше тя?

— Събирагъ храна и правягъ сладъкъ медъ, правягъ си жилището и правягъ пититѣ.

— Да, деца, тѣ сж неуморни работници, а затова имъ помага направата на тѣлото.

— Я разгледайте тази пчеличка и кажете, отъ колко части е направено тѣлото ѝ Да, отъ глава, отъ гърди и отъ коремъ. Тѣ сж съединени съ тънки нишки. Тѣлото на пчелата изглежда, като насѣчено на 3 части, затова я наричатъ *насѣкомо*. Очичкитѣ сж отъ дветѣ страни на главата. Съ тѣхъ вижда добре, но не по-далече отъ 2—3 метра. Освенъ тѣзи очи има още 3 малки очи, които приличатъ на точки. Тѣ сж на челото ѝ. Съ тѣхъ гледа отблизу цвѣтоветѣ.

Пролѣтъ, когато се разнася приятна миризма отъ цвѣтоветѣ, пчелата съ дветѣ си пипалца подушва отдалечъ сладкиягъ имъ сокъ и бързо хвърчи къмъ тѣхъ. Пчелитѣ иматъ развито обоняние. Съ тѣзи пипалца пчелитѣ се разпознаватъ помежду си. Пчелата подушва цвѣта, кацва на него, изсмуква сладкия му сокъ и обира прашеца.

— Я вижте краката ѝ деца. Колко сж и какъ сж направени. Така, три чифта членести крака. Последното членче се състои отъ две тънки, остри кукички, съ които пчелата се държи, когато е на цвѣта. Отъ външната страна на задната си пищялка пчелата има малка ямичка, която наоколо е обраснала съ космици. Това е кошничката, въ която събира прашеца и го носи въ кошера си. За събирането на прашеца ѝ помагатъ стъпалата на заднитѣ ѝ крака, които сж като метлички. Помагатъ ѝ сжшо и устата. Долната челюсть и горната устна образуватъ една тръбица, въ която се движи дългиятъ ѝ влакнестъ езикъ. Като кацне на цвѣта, пчелата протяга езичето си и го потапя въ сладкиягъ сокъ. Намокрягъ се влакнцата и, като го дръпне назагъ, сокътъ отива отъ влакнцата въ тръбичката, а отъ тамъ въ гушата, дето се преработва, добива приятенъ вкусъ и дѣхъ. Като се върне въ кошера си, повръща го.

— Ами я вижте тази пчела. . . Да, тѣлото ѝ е покрито съ прашецъ. Както виждате, прашецътъ се залепа и по космчетата на тѣлото ѝ. — Я ги вижте колко сж много!

— Прашецъ има ли на всѣки цвѣтъ? — Ами сокъ? Всѣки цвѣтъ нѣма достатъчно прашецъ и сокъ. Затова пчелата какво прави?

— Така, тя хвърчи отъ цвѣтъ на цвѣтъ, за да събере много храна. Тя ще събере храна и за зимата и трѣбва да храни и малкитѣ червейчета — бждащитѣ пчелички. Храни ги съ кашица отъ медъ и цвѣтенъ прашецъ около 5 дни. Следъ

това ги затварятъ въ килийкитѣ и следъ 14 дни ставатъ на пчелички, т. е. къмъ 21 день.

— Ами уморява ли се пчеличката отъ работата?

— Да, деца, тя по цѣль день прехвърква отъ цвѣтъ на цвѣтъ и не се уморява. — Кое ѝ помага да хвърчи?

— Да, крилетѣ. Я вижте тази умрѣла пчеличка, колко и какви криле има?

— Два чифта тънки, ципести криле. Може да ги свива и разперва . . .

— Дали има неприятели пчелата? Кои ли сж тѣ? Ами дали може да се пази? . . .

— Така, и пчелата има неприятели и се пази отъ тѣхъ съ жилото си . . . Търтеитѣ нѣматъ жили. Царицата има, но съ него не може да жили.

— Миналата година, деца, пакъ ми дойдохте на гости въ градината. Помните ли какво ви заведохъ да видите? Какво имаше на онова дърво.

— Помнимъ, помнимъ . . . имаше много пчели, събрани на купчина . . .

— Да, деца, когато младата царица се развие, настѣпва лошо време за кошера. Старата царица чувствува, че вече не ще може да живѣе въ единъ кошерь съ новата. Пчелитѣ се раздѣлятъ — старата около старитѣ и младата около младитѣ пчелици. Не отиватъ за медъ. Всички сж въ кошера . . . хвъркатъ . . . биятъ се . . . Въздухътъ вътре се разваля, става горещо. Нѣкои пчели, като не могатъ да понасятъ горещината, трупатъ се при вратата . . . Най-после пчелитѣ напушатъ кошера — групиратъ се едни около новата, а други около старата царица. Въ старата кѣща остава новата царица съ частъ отъ пчелитѣ, а другитѣ се преселватъ въ новъ кошерь, кждето започва пакъ новъ неуморимъ трудъ . . .

— Помните ли какъ мамихъ тогава рояка да влѣзе въ кошера? Защо ли прѣскахъ съ вода?

— Ами това какво ли е? . . . Да, деца, пчелата е чистиница, тя е почистила кошера и нечистотиитѣ е изхвърлила навънъ.

— Има пчели крадци, затова при входа на всѣки кошерь има вратари, стражари. Какво ли крадатъ? Ами какво ли ще правятъ крадеца?

— Моитѣ пчелички ме познаватъ и не ме жиятъ, но ако нѣкой се опита да имъ развали жилището . . . наказватъ го. — Какъ? Ами съ какво ли се лѣкува, който е ожилень?

— Кажете ми сега, защо отглеждаме пчелата?

— Да, за хубавия медъ и за восѣка . . . За какво ни е той?

Елате сега, деца, да опитате меда на моите пчелички . . . Учителътъ Ангелъ отвори вратата на кѣщата въ градината и отъ единъ стѣкленъ сждъ изсипа хубавъ прозраченъ медъ и

покани децата. . . Този е липовъ медъ, . . . Вижете, какъ ме-рише на липа, а тази машина е *центрофуга* за изцеждане на меда отъ восъчнитеъ пити. . . Елате да ви покажа, какъ ва-димъ меда. . . .

Весели, доволни напустнахме градината на добрия учи-тель Ангелъ, който не забрави да ни покани пакъ да го по-сетимъ.

Благодарихме му отъ сърдце, като му изпѣхме пѣсенъта на пролѣтѣта.

Следниятъ часъ по естествознание направихъ частично и общо схващане на урока за пчелата, като извлѣкохме и децата написаха слендигѣ изводи:

1. Пчелитѣ живѣятъ на рояци въ кошери. Въ всѣки ро-якъ има: царица, търтеи и работници. Има и диви пчели.

2. Хранятъ се съ прашеца и сока на цвѣтоветѣ.

3. Пчелата хвърчи съ тънкитѣ си и прозрачни два чиф-та криле.

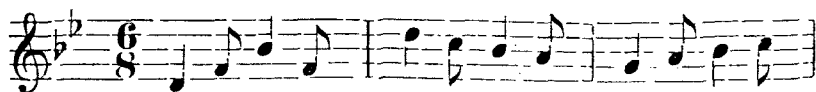
4. Отдалечъ подушва миризмата на цвѣгѣта. Има два вида очи — две голѣми отъ страни на главѣта и три прили-чни на точки.

5. Размножаватъ се отъ яйца. Излючватъ се червейчета, които ставатъ на пашкулчета и къмъ 21-я день — на пчели.

6. Пчелитѣ сж полезни домашни насѣкоми — даватъ ни медъ и восъкъ.

7. Иматъ много неприятели, отъ които се пазятъ съ от-ровното си жило.

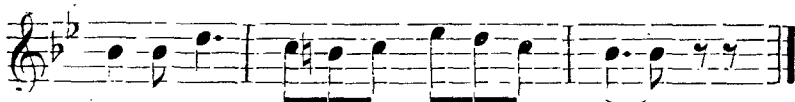
Урокътъ за пчелитѣ използвахме за *писане* — съста-вяне разказче, написване отъ децата на дѣската, разглеждане и допълване и написване по паметъ въ тетрадкитѣ; по *четене* — разработване четивото „Пчелица“ — (читанка за III отдѣл. Ст. Чилингировъ); по *смѣтане* — правене смѣтката на пчелар-я: за съндѣнци-жилища на пчелитѣ, продажба на медъ и во-съкъ и т. н.; по *рисуване* — рисуване пчеларника на учителя Ангелъ; по *моделиране* — моделиране рамка съ медъ; по *р. работа* — изработка на рамки; по *пѣние* — текста и ме-лодията на пѣсничката „Пчела“:

Я по-гле-дай - те пче-ла-та какъ между цвѣ-

тя- та лу-та се отъ цвѣтъ на цвѣтъ да съ-бе-ре

мал-ко медъ да съ-бе-ре мал-ко медъ

Както сбира медъ пчелата,
Тъй в' школото децата
Книги всѣкакви четатъ,
Умъ наука да сбератъ.

Ат. Георгиевъ — София.

ДВА УРОКА ПО ЕСТЕСТВОЗНАНИЕ ВЪ I-Й ПРОГИМН. КЛАСЪ.

Прилепъ.

Бележки. Съгласно естествено-историческия методъ ученицитѣ се запознаватъ съ прилепа предимно възъ основа на свои непосредствени наблюдения, извършени предварително по зададенъ отъ учителя планъ и отъ наблюденията, които ще се извършатъ върху животното презъ време на часа въ училището.

Още съ настѣпване на пролѣтѣта учителѣтъ дава на ученицитѣ си следнитѣ

Задачи за наблюдения. 1. Де се намира прилепѣтъ презъ деня и въ какво положение. 2. Кога излиза да си търси храна. 3. По какво се отличава неговото хвърчение отъ това на птицитѣ?

Цель на урока: Да се изтъкне, че тѣлото на прилепа е устроено за въздушенъ животъ.

Преднитѣ крайници сж нагодени за въздушенъ животъ. 1 Учителѣтъ обръща внимание на ученицитѣ върху това, че прилепѣтъ, макаръ да хвърчи, не е птица, защото тѣлото му *не е покрито съ пера, а съ косми*. Цвѣтѣтъ на космитѣ е сивкавъ и на пръвъ погледъ тѣлото му (безъ крайниците) прилича на мишка.

Най-характерното въ прилепа е това, че преднитѣ му крайници сж се нагодили къмъ въздушенъ животъ. За да се разбере устройството на крилетѣ у прилепа, учителѣтъ трѣбва да сравни коститѣ на човѣшката ръка съ коститѣ на крилетѣ у прилепа. Учителѣтъ показва раменната костъ у прилепа, която сравнително е кжса, показва и удълженитѣ много лакетни кости, коститѣ на дланѣта и прѣститѣ.

Така удълженитѣ кости образуватъ широка рамка, на която е изопната тънка, разтеглива, гола кожица. Такава кожица продължава и къмъ заднитѣ крака и опашката. Благо-

дарение на това устройство прилепътъ може да гребе много въздухъ и тѣлото му лесно се задържа и бързо се движи въ въздуха.

2. Учителътъ поставя прилепа върху масата. Прилепътъ започва да се движи бавно, като си помага съ остритѣ нокти на палцитѣ. Върху масата се поставя да стърчи дебело дърво. Прилепътъ се покатерва високо на него; задържа се добре съ ноктитѣ на заднитѣ крака, отпуска тѣлото си надолу и въ сжция мигъ разперва крилетѣ, задържа се въ въздуха и литва. Въ това време вратата и прозорцитѣ сж затворени. Въ стаята се вързватъ върви, отваря се и нѣкой вжтрешенъ прозорецъ. Ученицитѣ ще видятъ, че при летенето прилепътъ никога нѣма да се удари, нито въ отворения вжтрешенъ прозорецъ, нито пъкъ въ закрепенитѣ върви.

Пита се, дали прилепътъ вижда предметитѣ въ стаята и затова не се удря въ тѣхъ? Учителътъ замазва очитѣ на прилепа съ восъкъ и пакъ го пуца да хвърчи въ стаята. Прилепътъ пакъ нѣма да се удари въ вървитѣ или отворения вжтрешенъ прозорецъ. Учителътъ обяснява, че хвъркателната кожа на прилепа и кожнитѣ гжнки предъ носа сж много чувствителни и по съпротивата на въздуха животното усѣща, дали въ съседство има или не нѣкой предметъ. Затова прилепътъ ношемъ може да хвърчи между дърветата и не се удря въ клонетѣ имъ. Ако чувствителната кожица предъ носа се малко понатисне, прилепътъ не може вече да хвърчи или по-точно казано, нѣма смѣлоостъ да хвърчи. Ако пъкъ повече се натисне тази кожица, прилепътъ пада замаянъ или умира.

Голѣмитѣ външни уши показватъ, че и слухътъ му е развитъ: той усѣща и най-малкия шумъ, който насѣкомитѣ произвеждатъ при летенето.

3. Съ прѣчка учителътъ задразнюва прилепа и му дава да я захапе. Тогава ученицитѣ могатъ да видятъ, колко остри сж жбитѣ му. На прилепа се даватъ бръмбари, пеперуди, за да видятъ ученицитѣ, какъ той забива въ тѣхъ остритѣ си жби и ги изяжда. Той яде лакомо и комаригѣ. Затова въ Америка въ блатиститѣ мѣста правятъ специални кули, които унищожаватъ комаритѣ въ една околорьсть до 6 км. Благодарение на прилепитѣ голѣми пространства въ блатиститѣ мѣстности въ Америка сж станали обитаеми.

Прилепътъ хваща насѣкомитѣ въ въздуха хвърчейки. Отъ това можемъ да заключимъ, колко тънко е осезанието му: *по сътресението на въздуха да може да опредѣли точно мѣстото на насѣкомото и да го улови.*

Следователно, преднитѣ крайници на прилепа, превърнали се въ хвъркателни органи, тънкото осезание, остритѣ жби даватъ възможностъ на прилепа, хвърчейки ноцно време, да намира храната си. Вижда се, прочее, че начинътъ

на храненето на прилепа се обуславя отъ устройството на тѣлото му.

II. Прилепътъ е бозайникъ. Макаръ да хвърчи, прилепътъ е бозайникъ. Доказателства: 1. Тѣлото му е покрито съ косми; 2. Ражда малкиятъ си живи; 3. Храни ги съ млѣко, Много забавително ще бжде за ученицитъ да видятъ малкото (рѣдко 2) на прилепа, закрепил се съ остритъ си нокти за гърдитъ на майка си. Могатъ да се видятъ и цицкитъ, които малкото захваща и бозае.

III. Какъ прилепътъ прекарва зимата. Голѣмъ интересъ въ класъ ще възбудятъ разказитъ на ученици, които сж имали възможность да видятъ, какъ прилепътъ прекарва зимата. (Увисналъ на заднитъ си крака и обвитъ съ хвъркателната си ципа). Учителътъ съобщава още, че презъ това време температурата на тѣлото му спада отъ 35° С. на 14° С. сърдцето бие единъ пжтъ на 3 минути, дишането става много рѣдко и едва се забелязва. Презъ това време се изразходва натрупаната въ прилепа масъ. На пролѣтъ прилепитъ се събуждатъ съвършено изтощени.

Въ топлиитъ страни, дето има повече насѣкоми, живѣятъ голѣми прилепи. Прилепитъ наричатъ *ржжокрили*, понеже пренитъ имъ крайници (*ржцетъ*) сж превънати въ криле.

Гущеръ.

Бележки. Съгласно естествено-историческия (изследователския) методъ ученицитъ се запознаватъ съ устройството на тѣлото на гущера и съ неговия начинъ на животъ, изключително върху собствени наблюдения. За тази цель учителътъ предварително въ природата или въ училищния терапиумъ*) е далъ на ученицитъ следнитъ

Задачи на наблюдения. 1. Какъ се движи гущерътъ, какъ улавя плячката си и др. 2. Какво прави въ студено и топло време. 3. Какъ се спасява отъ неприятелитъ си. 4. Какъ е устроено тѣлото му: покривка, пръсти, уста и др. Когато наблюдението се върши въ училищния терапиумъ, ученицитъ хвърлятъ храна на гущера червеи и насѣкоми.

Цель на урока: 1. Да се изведе понятието *влѣчуго*. 2. Да се изтъкне, че температурата на тѣлото на гущера се мѣни споредъ околната температура. 3. Че животното притежава способность да регенерира и 4. Гущерътъ е типъ на грабливецъ.

I. Мѣстонахождение и начинъ на добиване храна. Ученицитъ разказватъ собственитъ си наблюдения: че презъ топли слънчеви дни сж виждали гущерътъ да се припица на

*) Терапиумътъ е сандъкъ, който отъ страни е съ ситна телена мрежа. Основата е послана съ пѣськъ, камъчета и мѣхъ. Има и сждъ съ вода. Въ него се отглеждатъ гущери, змии, костенурки и др.

слънце, да се провира или катери по скалитѣ. Въ това време той дебне плякката си. Насѣкомитѣ мжно могат да го забележатъ, защото цвѣтътъ му се слива съ околната срѣда. И слухътъ му е остъръ. Щомъ гушерътъ разбере, че нѣкое насѣкомо достатъчно се е приближило до него, съ широко отворена уста той се хвърля върху жъртвата си и я улавя. Благодарение на това, че по челюститѣ му има малки жбчета, закривени назадъ, жъртвата не може да избѣгне

II. Какъ се спасява отъ неприятелитѣ си. Благодарение на цвѣта на тѣлото, гушерътъ не бива забелязанъ, не само отъ своитѣ жъртви, но и отъ неприятелитѣ си (щъркелътъ, пепелянката и др.) Докато смѣта, че не е забелязанъ гушерътъ стои неподвиженъ на едно мѣсто. Но щомъ разбере, че е откригъ, той пѣргаво се движи като лакатушно извива тѣлото и дългата си опашка. Ученицитѣ нека видятъ, че краката му сж отъ страни: Затова при движението тѣлото му се влачи. Отъ тамъ и името *влѣчуго*. Къмъ влѣчугитѣ принадлежатъ змиитѣ и костенуркитѣ, ксито при движението си влачатъ тѣлото си. Дългитѣ прѣсти и остритѣ нокти позволяватъ да се задържа за грапавитѣ предмети.

Като второ срѣдство за спасяване отъ неприятели трѣбва да се изтъкне това, че ако бжде хванатъ за опашката, последната се откъсва и на нейно мѣсто израства друга, макаръ и не толкова дълга, колкото е била по-рано. Казва се, че гушерътъ има способностъ да *възстановява* откъснатата си опашка.

Гушерътъ се спасява отъ неприятелитѣ си и съ това, че може да се вмѣква въ тѣсни пукнатини, безъ да се наранява, понеже тѣлото му е покрито съ рогова обвивка. Последната презъ лѣтото отпада на части. Учителътъ показва на ученицитѣ съблечени рогови обвивки на гушеръ, на змия, които той има въ кабинета. Благодарение на това събличане на кожата, влѣчугитѣ растатъ.

III. Гушерътъ е съ промѣнлива температура. Допираме ржката си до гушера. Усѣщаме, че тѣлото му е студено, понеже температурата на неговото тѣло е по-ниска отъ нашата. Презъ горещитѣ лѣтни дни тѣлото му повече се стопля. Презъ зимата, когато спи, температурата на тѣлото му съвсемъ спада, дори може да замръзне. Температурата, обаче, на човѣшкото тѣло и презъ лѣтото, и презъ зимата остава се една и сжца — 36° — 37° C, а на птицитѣ 39° C. Затова бозайницитѣ и птицитѣ наричатъ животни съ *постоянна температура*, а влѣчугитѣ, земноводнитѣ (жабитѣ) рибитѣ и безгрѣбначнитѣ — животни съ *промѣнлива температура*.

IV. Размножаване. Мжжиятъ гушеръ е съ по-яркъ цвѣтъ. Въ училищния терариумъ ученицитѣ иматъ възмож-

ностъ да видятъ яйцата на гущера — голѣми като лешникъ, бѣли, съ кожата обвивка — и излупването имъ да стане само отъ действието на слънчевата топлина.

Ив. Петковъ — с. Вълчедръмъ (Ломско).

МЕЧКА.

(Съчинение въ III класъ).

Една февруарска сутринъ еднообразния и монотоненъ животъ на нашитѣ ученици се наруши отъ весела случка. Близу до училището ни свирѣше музика и, заедно съ това, ставаше нѣщо, което привличаше вниманието на мнозина любопитни. Моми, ергени, учители, ученици — всички тичаха да видятъ, какво е станало. Следъ малко се разбра, че водятъ съ музика млада булка — по свадбения обичай по насъ — на чешмата — на другия день следъ вѣччавката. Но това, което привличаше вниманието на мнозинството бѣ една „мечка“, наметната съ кожухъ, водена отъ „мечкаря“ — младъ момъкъ, облѣченъ въ „мечкарски дрехи“, съ кривнатъ калпакъ, на глава и съ голѣма тояга на рамо. Подиръ музиката вървѣше „мечката“, следъ „мечката“ — една двойка — „младоженци“; после вървѣха истинскитѣ младоженци, сватбаритѣ и любопитнитѣ. Музика, смѣхъ и веселие огласиха околността!

Нашитѣ ученици бѣха, разбира се, на първо мѣсто отъ любопитнитѣ зрители. . . Но ето че звънецътъ удари. Неохотно напуснахме „мечката“ и се прибрахме въ училището.

* * *

Тръгнахъ за въ часъ. Предстоеше ми да обучавамъ по краснописъ въ III кл. Влѣзохъ въ класната стая — всички за „мечката“ приказватъ. Веднаха съобразихъ, че въ случая си нѣма мѣсто нетолкова интересното написване красиво едно стихотворение — както бѣ опредѣлено да се обучава този часъ, та бързо се намѣсихъ въ разговора върху интересната случка. . . Изредиха се 2 — 3 ученици да разкаватъ, кой какво видѣлъ.

— Ето това, което сте видѣли всички, може да ни послужи за съчинение, — обръщамъ се къмъ ученицитѣ. — Какво заглавие да му поставимъ? . . — Мечка, — отговарятъ едновременно нѣколко ученици. — Тѣй. А съчинението, какъвъ видъ ще е? — Разказъ, защото имаме върху случка изъ живота да съчиняваме.

— Можемъ да пристѣпимъ къмъ написване разказа, — подвизавамъ. — Можемъ, но на какво ще пишемъ, г-нѣ учители? питатъ ученицитѣ. — Ако пишемъ направо на тетрадитѣ си по краснописъ, ще ги направимъ за нищо и никакво! —

Вѣрно е, отговарямъ, — може да загрозите тетрадкитѣ си, ако съчинявате направо въ тѣхъ.

— Тогава? . . . — Ще ви кажа: вземете по единъ листъ отъ друга тетрадка за черновка. . .

Преди да почнемъ да пишемъ съчинението, нека повторимъ набързо по-важнитѣ нѣща, които трѣбва да спазваме при съчиняването.

Приповтаряме следното:

а) Необходимо е да се спази темата.

б) Разказътъ да се развива, както сме наблюдавали случката.

в) Правилно да се построяватъ отдѣлнитѣ изречения; да се свързватъ едно съ друго.

г) Да си служимъ съ хубави изрази.

д) Разказътъ да буди нѣкое чувство.

— Всѣки отъ васъ на умъ сега да съчини разказа по тоя планъ! . . .

. . . — Пишете!

Следъ известно време, като обикалямъ между чиноветѣ, забелязвамъ, че мнозина привършватъ разказа на черновката. Обаждамъ на ученицитѣ, че който е написалъ разказа, ще му го прегледамъ набързо и тогава ще го пише на тетрадката си по краснописъ. Почвамъ преглеждането: мнозина ме подканватъ за това. По-добритѣ ученици сж направили малки и незначителни стилни и правописни грѣшки: не ги поправамъ. Съобщавамъ на тия ученици да пишатъ съчиненията си въ тетрадкитѣ си по краснописъ. Тия отъ ученицитѣ, които не сж съчинили разказа добре, упжтвамъ ги, и тѣ поправятъ тукъ — таме съчиненията си, следъ което почнаха да ги пишатъ на чисто въ тетрадкитѣ си по краснописъ. . . .

Часътъ е на привършване. Четемъ по-хубавитѣ съчинения. Ето нѣкои отъ тѣхъ:*)

„Мечка“.

(Разказъ).

Дойдохъ на училище. Близко до училището имаше сватба. По обичаятъ поведоха невестата на чешмата. По едно време почнаха да викатъ: „мечка, мечка!“ Излѣзохъ навънъ и гледамъ мнозина хора се насъбрали покрай мечката. Приближихъ се и видохъ двама ергени се преправили на мечка и се заметнали съ единъ кожухъ. Едно момче вземало една старешка капа и една голѣма тѣга — сжщински мечкаръ. Пойдоха на чешмата и се върнаха съ мечката. А по нея много любопитни хора. Мечкарътъ я водѣше и я караше да играе.

Съ обща радость и веселие и смѣхъ я отведоха у дома.

Гуглинъ Йорданъ Димитровъ, уч. III кл.

*) Стилътъ и правописътъ непоправяни.

„Мечка“.

(Разказъ).

Дойдохъ на училище. Преди да влѣзна забелязахъ че всичкитѣ ученици бѣха навънъ. Тѣ бѣха тръгнали на близката свадба. Отидохъ и азъ да видя : музикитѣ свирѣха маршъ, слѣдъ тяхъ ходеха момитѣ следъ тѣхъ една мечка.

Много се разсмяхъ като разбрахъ че не е истинска мечка : тя бѣше направена отъ двама хора завити съ единъ кожухъ и за уши една каторачка.

Тя игра предъ единъ дуканъ, после предъ учителитѣ, класниятъ я дари два лева.

Всички тичаха да видятъ чудо голѣмо — изкуствена мечка. Невестата като другитѣ невести отиде на чешмата. Следъ това звънецътъ удари и ние се завърнахме весели и честити въ училището.

Барзинъ Благой Господиновъ, уч. III кл.

„Мечка“.

(Разказъ).

Колко радостно бѣше тази сутринъ въ училището ! Близо край училището имаше сватба. Сутринта невестата отиваше на чешмата за вода. Най-напредъ вървѣше музиката, следъ нея момитѣ по тѣхъ мечка. Тя бѣше направена отъ двама хора завити съ единъ кожухъ и вързана съ единъ синджиръ ; а напредъ мечкара малко се поначернилъ съ сажди, на рамото си носи голѣма мечкарска тояха, като сжщински мечкарь. По нея върви единъ мжжъ преправилъ се на невеста, а по него истинската невеста и редъ други любопитни хора, които се бутаха да видятъ мечката. Тя се спрѣ предъ една бакалница поигра малко и си отиде. Всичкитѣ насъбра ни се разбѣгаха весели и доволни.

Рачкова Мария Славеева, уч. III кл.

Ив. Георгиевъ — Шуменъ.

ПАТРИАРХЪ ЕФТИМИЙ.

(Четене въ III и IV слѣти отдѣления).

Последниятъ български патриархъ напушаше Търново. Турската стража го откарваше на заточение въ Тракия.

Цѣлиятъ градъ бѣше излѣзалъ да го изпрати. Мжже, жени, деца и старци се трупаха около своя обиченъ защитникъ и утешителъ. Той бавно пристѣпяше срѣдъ навалицата и дълбока скръбъ се четеше по изпитото му лице.

Едни отъ изпращачитѣ обливаха съ сълзи ржцетѣ му. Майки донасяха до благославя децата имъ, а нѣкои скубѣха

за споменъ и църъ тревата, по която стъпваха боситѣ му крака.

Всички плачеха въ единъ гласъ и викаха :

— На кого ни оставяшъ, защитниче нашъ? Кой другъ ще ни бжде утеха въ теглото?

А той, задавенъ отъ сълзи, се спрѣ и тихо отговори :

— Прощавайте, чада мои! Безжалостни турци ни раздѣлятъ.

На милостивия Богъ ви оставямъ. Живѣйте въ сговоръ и пазете бащина вѣра. Азъ до гробъ за васъ ще се моля...

Стражата отстрани навалицата и подкара бѣлобрадия старецъ.

Изпращачитѣ дълго плакаха и гледаха следъ него, догдето съвсемъ се изгуби изъ планината.

Ив. Вазовъ.

— ф —

Понеже материалътъ по история се взема общо съ дветѣ отдѣления, то и четивото трѣбва да се разгледа въ единъ и същъ часъ съ всички ученици, само че съ III отдѣление ще се хвърли погледъ отъ една страна а съ IV — отъ друга.

о

Какво носи това четиво? — То рисува единъ трагиченъ моментъ отъ единъ тѣженъ исторически фактъ. Но този моментъ е описанъ живо, картинно и съ дълбоко психическо преживяване. Поради тѣзи му литературни достойнства, то е едно отъ първоразреднитѣ четива. Ето защо, не трѣбва да се разглежда като исторически документъ, а като литературна vorba.

Отъ какво гледище да се разгледа съ отдѣленията?

На материалната страна ще се обърне вниманието общо на дветѣ отдѣления. На обяснителната сжщо, защото безъ поясняване на непознатитѣ думи и изрази понататъшната работа съ четивото е безпредметна и безцелна.

Следъ общия погледъ до тукъ, работата ще трѣбва да се раздвои съ III отдѣление ще се разгледа кариностъта на изразитѣ, а въ IV — да се накара да преживѣе настроението на писателя и да се научи да чете четивото изразно.

1. Ц е л ъ.

— Като учихме урока за Патриархъ Ефтимий, четохме четивото за раздѣлата му съ търновци. Сега ще разгледаме това четиво подробно.

2. Езикова разработка.

— Прочетете го и забележете непознатитѣ думи!

... следъ това четивото се чете по пасажии обясняватъ непознатитѣ думи. Така:

— Обяснете думата патриархъ!... Виждали ли сте патриархъ?... Но вие сте слушали да се казва владика... патрика. Нѣкога хората казвали патрика, а сега патриархъ... Вижте картинката и покажете кой е патриарха!... На кои хора прилича?... По що се познава, че прилича на свещеникъ?... Разлика въ формата?... Така, патриархътъ е свещеникъ. Огъ единъ или два окръга, свещеници и църковни настоятели избиратъ най-учения и най-умния свещеникъ да се грижи за църквитъ, да назначава свещеници и да пази вѣрата ни. На този свещеникъ казватъ владика. Той се отличава отъ свещеницитъ по черното було на капата си. Въ България има нѣколко владици. Тѣ пъкъ избиратъ изъ помежду си най-учения и най-умния да управлява всички. На този свещеникъ казватъ патриархъ.

— Обяснете думата „стража“!

— „Откарали го на заточение“. Какво разбирате?

— Изпращаль го цѣлиятъ градъ. Градътъ може ли да изпраща?... Какво се разбира подъ този изразъ?... и т. н.

— Тукъ се казва: „Всички плачеха“. А по-надолу: — „А той задавенъ отъ сълзи“... Какво е правѣлъ той? Има ли разлика между „плача“ на народа и неговия плачъ?... Изтъкнете тази разлика!...

— „Изгуби се изъ планината“ обяснете този изразъ!

3. Предметна (материална) разработка.

— Вижте картината!... Кажете какво виждате! Какъвъ си представлявате патриарха?... Вазовъ посочва нѣкои негови черти. Прочетете четивото още веднажъ и кажете кои сж тѣ!...

— Лицето му било изпито... Пжгувалъ босъ... Ималъ бѣла брада...

— Въ този тжженъ моментъ, по лицето му се забелязва и друго.

— По бузитъ му текатъ сълзи. Очитъ му сж плувнали въ сълзи. Той е натжженъ и дълбоко замисленъ.

— Помислете за стражата и кажете отъ колко души се е състояла, каква е формата ѝ, съ какво е въоръжена; изразитъ по лицата имъ, отношенията имъ съ навалицата българи, отъ каква народностъ сж и на какъвъ езикъ сж говорили!

— Сега опишете какъ си представлявате навалицата българи!

— Вазовъ не описва мѣстото. Представете си го и го опишете!

— Било е на полето, защото се казва, че нѣкои скубели тревата...

— Прочетете четивото и кажете колко картини се рисуватъ!

4. Вникване въ духа на четивото.

— Прочетете четивото още веднажъ и кажете каква картина рисува писателя: смѣшна ли, весела ли, тѣжна ли!

— Отъ гдѣ личи това?

— Отъ изразитѣ: „откарвали го на заточение“, „трупали се около своя обичанъ защитникъ и учителъ“, „бавно пристѣпвалъ“, „дълбока скръбъ го измѣчвала“, „хората плачели“...

— Ясна ли ви е картината? — Единъ ученикъ разказва, за да се види дали е доловена предметната страна.

— Деца, вие четохте четивото нѣколко пѣти. Нека го прочета и азъ, та да прецените кой прочитъ е по-хубавъ.

Учителтъ чете бавно, съ поставени на мѣстото логически ударения, съ малко повишенъ тонъ на прилагателнитѣ имена, съ изрази на лицето и тонъ, съобразенъ съ духа на четивото. Прочитътъ се извършва при затворени читанки.

— Кой пасажъ възбужда най-голяма тѣжа? — Кажете изразитѣ, които най-ясно рисуватъ скръбната раздѣла!

5. Минаване въ специалнитѣ работи на всѣко отдѣление.

III отдѣление.

IV отдѣление.

— Тихо прочетете четивото и вижте колко лица говорятъ, като отбележите изразитѣ на всѣкого съ знакъ какъвто намѣрите за добре!

— Ще видимъ какви думи е влагалъ писателтъ, че ни представя ясни картини!

— Чети първото изречение и кажи главнитѣ му части!

— Патриархъ е подлогътъ, напушаше — сказуемото.

— Защо не е казалъ „оставяше Търново“ или „излизаше отъ Търново“?

— Защото „оставямъ“ значи, че съмъ ималъ нѣщо, поставямъ го нѣкъде и си заминавамъ. „Излизане“ — билъ съмъ въ нѣщо и доброволно се махвамъ. „Напушаше“ — заставенъ е да се махне.

Така прекарваме 5 — 6 изречения, до като ученицитѣ схванатъ, че глаголитѣ трѣбва да изразяватъ точно ония положе-

ния, които фактически сж съществували.

— Тихо прочетете четивото и вижте прилагателните имена и кои съществителни поясняват!

— Колко души говорят? Иванъ ще чете изразитъ на писателя, Стоянъ — тѣзи на народа, а Драганка — тѣзи на патриарха. . .

— Добре ли се прочете? . . . Писателятъ казва: „Всички плачеха въ единъ гласъ и викаха“ . . . Прочети изразитъ имъ! . . . Плачещъ човѣкъ така ли говори? . . .

— Кой ще прочете съ съответния тонъ? . . .

Прочита ги както се следва и учителя.

— Прочети ги така! . . . Ти! . . . Думитъ на патриарха? . . . Въ какво състояние е билъ патриархътъ, когато е говорилъ? . . . Отъ где се познава това? . . .

Следва прочитъ отъ учениците, такъвъ отъ учителя и коригиранъ отъ учениците.

Единъ ученикъ прочита цѣлото четиво. Прочита го и учителътъ, като наблѣга на думитъ съ логическото ударение въ изреченията.

— Вие виждате какъ го прочетохъ. Тихо го прочетете и вие и поставете знакъ върху най-важнитъ думи въ всѣко изречение! . . .

— Вие намѣрихте прилагателнитъ имена. Да ги видимъ! . . . Чети първото изречение и кажи кои сж прилагателнитъ имена! . . . Защо писателятъ не е казалъ: „последниятъ патриархъ“ ами е вмѣкналъ и думата „български“? . . .

— Има гръцки, ромънски и др. патриарси, та за да не кара

четеца да се чуди кой е, пояс-
нява съ думата „български“.

— Ами защо е казалъ „по-
следниятъ“?

— Защото следъ него не сме
имали другъ патриархъ.

— Така. Тѣзи думи сж важ-
ни и ние ще ги прочетемъ по-
високо въ сравнение съ другигъ.

По тоя начинъ се разглеж-
датъ още 4-5 изречения и уче-
ниците се оставятъ да четатъ
тихо, следващитъ изречения и
да отбелязватъ где ще пови-
шатъ тона си

Двама-трима ученици четатъ
четивото съ повишенъ тонъ на
думитъ съ логическо ударение.

Двама ученици четатъ и на-
блѣгатъ върху прилагателнитъ
имена.

Ученикътъ отъ IV отдѣление чете четивото, като комби-
нира придобивкитъ отъ миналото въ дветъ отдѣления.

За по-голѣма прегледностъ на изразителното четене, у-
чителътъ представя написаната по-рано на черната дъска гра-
фическа схема въ следния видъ :

<u>напушаше</u>		
<u>Последниятъ български</u>	<u>Турската</u>	<u>го от-</u>
<u>патриархъ</u>		<u>стража</u>
	<u>Търново.</u>	

<u>на заточение</u>	
<u>карваше</u>	
	<u>въ Тракия.</u>

<u>да го изпрати:</u>		
<u>Цѣлиятъ</u>	<u>и</u>	
<u>градъ бѣше излѣзалъ</u>	<u>Мѣже, жени, деца</u>	<u>старци, се тру-</u>

чанъ и
своя оби защитникъ уте бавно
пахъ окопо ши пристѣпваше срѣдъ
тель. Той

дълбока скърбъ
и се четеше
навалицата по изпитото му лице.

Линиитѣ означаватъ кжде има еднообразенъ тонъ, кжде се повишава и понижава гласа, а пролукитѣ — паузитѣ.

Тази схема улеснява схващането на мелодията при четенето, както това става и при пѣнието.

Химнъ на св. св. Кирилъ и Методи.

Коста Георгиевъ

1. Да прославимъ! Да прославимъ па- мять-та

На на-ши-тѣ на наш'тѣ кръсти- те- ли

на наш'тъ кръсти - те - ли. Да възхвалимъ свѣтостѣта

на наш'тъ свя - ти - те - ли на наш'тъ свя - ти те - ли.

- 2) Днесъ у българския храмъ 3) О, всесилни намъ свети
 Слава подобава вамъ, Ваш'та мждрость просвѣти
 Кириле и Методи, Първо наши старъ народъ,
 Наши просветители, После цѣль славянски родъ.

Хоро.

Игрово.

Ст. Ц. Даскалопъ

Ба ба най-де гре-бен- че - - - - ,

че си вче са гла-ви- ца че си вчеса

Гледа дѣдо по нея,
Тя на дѣдо и пѣе,
Па го хвана за ржка
И потегли на хоро.
Дарла думба, думба и пр.

Хлопатъ, хлопатъ пендари,
Гледатъ млади и стари.
Дѣдо дребни и вика:
— Гледайте бре, селяни,
Дарла, думба и пр.

Двама лика прилика
Катъ два стърка иглика,
Хоро, хоро, хорище
На бабино бунище.

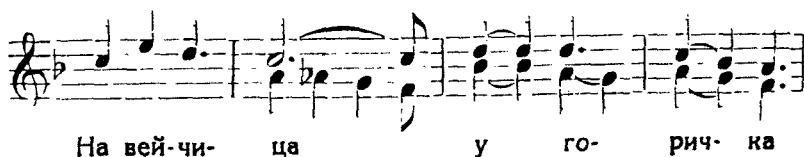
Ст. Чилингировъ.

Зеленъ здравецъ

(въ народенъ духъ).

Рженица.

Б. Ибришимовъ

вол-но ве- се - - - ло жи-
бу - - - бу - - -

вѣ- я цѣль день пѣ- я
бу - - - бу - - -

пѣ- я пѣ- я
бу - - - бу - - -

2) Пеперуда отговаря
Азъ си хвъркамъ и грая
Съсъ тревитѣ и цвѣтята
По горитѣ и полята.

- 3) Викомъ виква зеленъ здразецъ 4) Дѣдо Господъ ме изпрати
Азъ не пѣя ни играя Да разнасямъ свидно здраве.
В'бедни хижи и палати Че безъ здраве нѣма пѣсень
Нося дѣхъ свежъ отъ дѣбрави. Ни игра, ни свѣтъ чудесень.

Ранъ Босилекъ.

Кир. Кючуковъ.

КРАЙ НА УЧЕБНАТА ГОДИНА.

(Малка музикална сценка).

Участвуватъ ученици и ученички.

Всрѣдъ глъчъ и шумъ се задава група весели и засмѣни деца. Всички сж съ свидетелства въ ржце. Отъ далечъ запѣватъ:

Маршъ.

Хоръ № 1. *mf*

То-я день за насъ е празд-никъ и тър-
жественъ и ве- ликъ, ликъ, отъ
днесъ иг- ри, пѣс- ни и радость по-сле тол-козъ
гри-жи, трудъ отъ трудъ Хей
хай- де всички на хо- ро чакъ на е-сень
пакъ шко- ло Хей ло

- 1) Тоя день за насъ е праздникъ
И тържественъ и великъ
Огъ днесъ игри, пѣсни и радость
После толкозъ грижи трудъ!

Хей! Хайде всички на хоро!
Чакъ на есень пакъ школо!

- 2) Въ миръ и трезвостъ ще се мжчимъ
Да живѣемъ и творимъ.
Това въ душа, въ сърдце гори ни,
Отъ учители добри!

Хей! хайде всички на хоро!
Чакъ на есень пакъ школо!

(Къмъ края на втория куплетъ сж вече на сцената).

Ученикъ. Слушайте, другари! Виждамъ, че всички сте весели и склонни за игра. Затова азъ предлагамъ да отидемъ на полето и съ игри и пѣсни изпатимъ тоя день.

Всички. Прекрасно, ура! . . .

Ученичка. Но преди това, не е ли хубаво за последенъ пжтъ да се върнемъ при нашитѣ учители? Да идемъ и имъ благодаримъ за грижитѣ, които сж положили за насъ; за търпението и умението имъ да ни отстранятъ отъ тъмата, лошотиитѣ и да ни отправятъ къмъ просвѣта, добъръ животъ и свѣтли хоризонти!

Друга ученичка. И да искаме прошка за немирствата и неприятноститѣ, които сме имъ създавали цѣла година.

Другъ ученикъ. А такива, да си признаемъ, сме вършили доста.

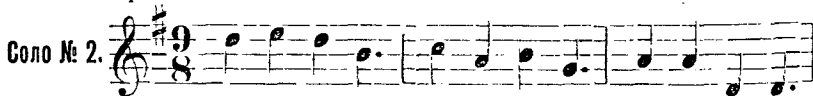
Другъ ученикъ. И азъ предлагамъ да сторимъ това.

Всички. Приемаме да отидемъ.

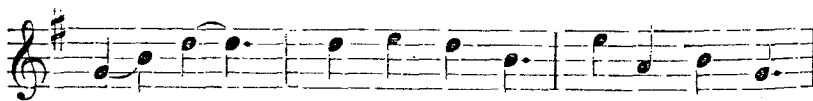
(Въ това време отъ другата страна се задава)

Добриятъ ученикъ. (Радостенъ, подскачайки пѣе):

Умѣрено.

1. Шап-ка но-ва то-ва лѣ-то сла-ме-на ще

и - мамъ, таг - ко тѣй ми о - бе - ща - ва

с'шестъ ка- то ми - на- вамъ.

2) Ще ми купи и сандалки	3) При другари като птица.
Да ги нося, нося.	Ще литна и хваля,
Лѣтосъ концитѣ въ отлака	Че преминахъ съ шестица
Съ тѣхъ ще разигравамъ.	Ехъ, радость голѣма . . .

(Всички го изслушватъ и посрещатъ съ крѣхъкъ детски смѣхъ).

(Отъ сѣщата страна, но умисленъ и уплашенъ дохожда и)
Слабиятъ ученикъ (съ свидетелство въ рѣце).

Бавно.

2. На, разправятъ, че и Спасъ 3. Ще погледна, оле, азъ!...
Е преминалъ въ първи класъ То се знай, ще ямъ пердахъ.
Истина, труди се той, Нека припна въ кѣщи самъ:
Но за бой, азъ бѣхъ герой! Тука ще умра отъ срамъ.

(Иска да отвори свидетелството, но се уплашва).
(Избѣгва. Всички го изпращатъ въ подигравателенъ смѣхъ).

Ученикъ. Хайде, другари, при нашитѣ добри учители, а
после на полето на игра!

Всички. (Тръгватъ и запѣватъ):

Тоя день за насъ е празникъ
и т. н.

(пѣе се № 1)

Маминъ Колю

(китка на детски хоръ).

Бавно

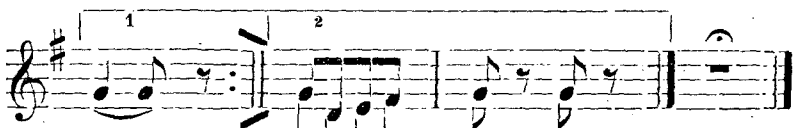
Бързо Кир. Кючуковъ

*Бавно**Бързо.*

но съ- ха. Вой-во да ранень но-съ-
ми-ѣ. ха. Лю-ти му ра-ни ми ѣ-

ха ха-ра-ни-тъ лю-ти

Бавно. Соло.

mf До- ста сме я - ли я - ли и

Всички

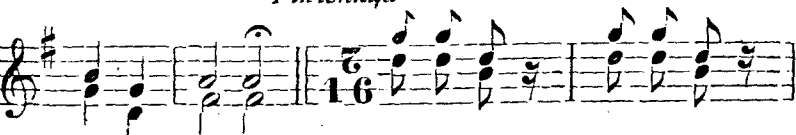

пи - ли Тлъсти аг- не - та ви- но чер-

ве- но, Раз- вѣ- вай бай - рякъ ти Ма-

Рженица

нушъ вой- во- да

Снощи си
Та- мо си

Снощи си
Та- мо си

ма- мо о- тидохъ
ма- мо за- заварихъ

на студень на студень
мо- е- то мо- е- то

бистъръ кла- де- нецъ денецъ
ли- бе Ни- ко- ла ко ла

Бавно тежко.

А бре Кольо маминъ Кольо не на-ски-та ли се

Пролѣтъ.

Умѣрено.

Ст. Ц. Даскаловъ

Под-ра-нилъ Слънчо миль, отъ не бѣ-то грѣ-е;
лж-чи златни бла-го датни щедро вредъ пи- лѣ-е.

Изъ горички
Пойни птички
Слънча драгъ възпѣватъ
Трѣви млади
Отъ ливади
Слънча поздравляватъ

Изъ джбрави,
По морави
Тихъ вѣтрецъ повѣва;
Пролѣтъ — младость,
Пролѣтъ — радость
Вредомъ той вестява.

Безименко.

РЕЦЕНЗИИ И КНИГОПИСЪ

Д-ръ В. А. Мановъ — Трагедията въ духовното развитие на юношеството. *София. Печатница „Художникъ“.* Цена 25 лева. Книгоиздателство Хр. Г. Дановъ - София, ул. Ц. Освободителъ № 6.

Тая малка книга съ съдържание отъ голѣмо значение за грижитѣ, които родители и учители, държава и общество трѣбва да положатъ за нашата младежъ, за създаване на добри и здрави граждани, а преди всичко добри хора, се явява на книжния ни пазаръ като свѣтълъ лжчъ всрѣдъ тъмнитѣ облаци, които ни предвещаватъ грозна буря въ живота на златната младежъ.

Голѣмъ е поплакътъ, много сж недоволствата отъ днешната младежъ. И учители и родители и печатъ и общество надаватъ викъ и обвиняватъ младитѣ, въ какво ли не. Обвиняватъ ги въ бунтарство, лѣнностъ, незачитане родители и по-стари и видни хора; обвиняватъ ги, че не се учатъ, че скитатъ цѣли дни безъ работа, пушатъ, пиянствуватъ, псуватъ и т. н. и т. н. И за всички тия пороци на младежъта се вини и училището. Виновни били и учителитѣ, че не възпитавали добре, че не били строги къмъ младитѣ, че затваряли очи предъ тѣхнитѣ простѣпки и въобще не се грижели за възпитание на младитѣ. Никой, обаче, отъ ония, които хвърлятъ калъ върху „грѣшницитѣ“, не си задава трудъ да проучи, ако всичко това е така, както се пише, де се крие корена на това социално зло и кжде е изхода отъ това положение. Като че никой не намира за нужно да се повърне нѣколко години назадъ къмъ своитѣ младежки години, да се справи съ своитѣ младини и като проникне въ душата си, да прочете въ тая на младитѣ и се опита да схване онова, що превръща децата на тѣй добритѣ рсдитети въ „бунтовници“.

Д-ръ В. А. Мановъ, единъ отъ най-добритѣ у насъ педагози въ горната своя книжка, която той поднася на читателитѣ въ време, когато по витринитѣ и на най-добритѣ книжарници, будки и вестникарски агенции, се излагатъ книги, които сж сжщинска отрова за млади и възмжжали, когато повика срещу младежъта е тѣй силенъ, разглежда единъ отъ ония въпроси, проучването на който за сега занимава най-първитѣ педагози, психолози въ чуждитѣ стрѣни. Това е въпросътъ за душата на човѣка въ оня периодъ на неговото развитие, когато той се превръща отъ дете въ истински човѣкъ. „Два сж пжтищата на това развитие: единиятъ води къмъ висинитѣ, другиятъ - изъ надолещето къмъ пропастьта“. Въ сжщото време, когато въ едни отъ младитѣ половостъта подъ въздействието на срѣдата ги тика изъ пжтя на пропастьта. въ дру-

ги пакъ подъ действието на срѣдата взематъ надмощие чувства, които водятъ къмъ висинитѣ. Това сж чувствата за хубавото, благородното, възвишеното, чувство за чистота въ отношение къмъ другитѣ, чувство за социално творчество, за лични блѣнове по бждеша дейность, самолюбие, съревнование и т. н. И Д-ръ Мановъ въ тая малка книжка разглежда крачка по крачка пжтя, който изминава детето, за да стане човѣкъ, обяснявайки психологически всѣка крачка всѣка проява на младежъта и дава ония уѣтвания на родители и учители, които имъ сж необходими, за да направляватъ младежъта, златната младежъ къмъ висинитѣ.

Трудътъ на Д-ръ Мановъ не е една само чисто научна студия, а по-скоро, може да се приеме, като педагогически съвети къмъ родители и учители за възпитание на младежъта въ единъ периодъ, когато юношътъ и юношката подъ напора на най-вишето и свѣто чувство въ човѣка, заживѣватъ своята трагедия и съ своята промѣна въ душата създаватъ най-много грижи и предизвикватъ най-силни недоволства въ срѣдата на родители, учители, познати и непознати.

Общо взето, развитието на човѣка е величавъ процесъ, който, за голѣмо съжаление, не само простиѣ хора, но и ние, учителитѣ и по-образованитѣ родители, малко познаваме. Въ първата частъ на своята книга Д-ръ М. разглежда това развитие, което различава четире периода или етапи. Детинството и юншеството сж периоди на развитие и възмогане. Последнитѣ два етапа сж тия които почватъ отъ пълната зрѣлостъ, обема най-голѣмиятъ дѣлъ отъ годинитѣ на живота и сж посвѣтени на творчеството и после на примирението, когато силитѣ гаснатъ и човѣкъ се готви или поне мисли за другия свѣтъ. . . .

Като минава по-бѣгло развитието на човѣка презъ първитѣ негови години до къмъ 14 негова година, Д-ръ М. се спира въ книгата си главно върху развитието на младежъта отъ 14 годишната му възраст до пълното му зазрѣване, т. е. тъкмо презъ периода, когато въ него бушува половото чувство, подъ напора на което детето се превръща на човѣкъ. Мжно се изживява това развитие. „Расло до тая си възраст детето въ нѣжни грижи покрай обществения потокъ подъ закрила на баща и майка, долавяло съ своя разтежъ се повече и повече шепота на потока и виждайки въ своето въображение примамливитѣ картини, създадени отъ самото му въображение, станалиятъ вече юношъ се изплъзва отъ надзора незабелязано и неочаквано и търчи къмъ потока, за да догони своитѣ въображаеми и примамливи картини своитѣ мечти. И той вѣрва, че не животътъ ще го посѣди а той ще диктува на живота. Ала въ живота не може да се играе съ маска, както въ родителския домъ. Скоро той се увелича въ примамливитѣ миражни картини и можемъ да го видимъ било като стре-

мъщ се къмъ музика, къмъ наука, като изобретателъ, като водачъ на другарски кръгъ, било като стремящъ се къмъ тинята, като любовникъ, като апашъ, като картоиграчъ, пияница, или като футболистъ и т. н. Той смѣта, че въ тия дейности влага или геройство, или талантъ и гений, за които обществото ще му бжде признателно. Скоро, обаче, голата действителностъ почва да се прозира, но опаренитѣ веднажъ отъ самонадеяностъ крилца оставатъ съ своя белегъ. И ако отъ трагедията въ родителския домъ младежътъ на първо време изхвърква съ окриленъ погледъ, то самоконфликтътъ съ собственото въображение ломи въ много случаи и радости и воля, убива жаждата за животъ, ломи надеждитѣ и всажда разочарования. А може ли въ живота да има по-голямъ трагедия отъ разочарованието? (Стр. 16.)

Какво да се прави въ случая? Домъ, училище и общество да си подадатъ ръка за възпитанието на младото поколение въ тоя именно най-трагиченъ и буренъ периодъ въ развитието на човѣка, като се запознаятъ по отбизу и по-добре съ това развитие. както и съ всички промѣни, физиологични и психични, подъ напора на които става то.

Това именно развитие, тия именно промѣни сж предметъ на разглеждане въ II отдѣлъ на горната книга на Д-ръ Матовъ: *„Обща характеристика и етапи въ развитието на пубертета. Пубертетъ или полово развитие“*.

Това развитие почва обикновено къмъ дванадесетъ годишната възраст и продължава до пълното зазрѣване, ксето завършва къмъ 18 годишната възраст.

Като обяснява всички етапи на половото развитие, Д-ръ М. минава къмъ обяснението на много по-значителнитѣ прояви презъ тоя периодъ на полова зрѣлостъ.

Кои сж тия прояви? Какъ се проявява тая полова зрѣлостъ? Външно това зазрѣване е очевийно: довчерашното послушно дете става много опърничево, своеволно, лъже, отвръща, бѣга по съвършено незнайни поводи отъ бащиния домъ, понѣкога почва да краде, да пуши. да дири мними-споредъ насъ удоволствия и т. н. (Стр. 24) Поискаме ли, обаче, той юношътъ, или самитѣ ние да си обяснимъ тия нежелани отъ насъ промѣни въ държането на скжпата ни рожба, то сме изправени предъ една загадка: „Чувствувамъ, че въ менъ става нѣщо, но не зная какво ми е?“ (Стр. 32). И съ много извадки отъ писма на юноши и юношки писма, които авторътъ е ималъ възможностъ да събере и проучи, той се мъчи да ни представи нѣкакъ по-ясно оная буря, що върлува въ душата на младитѣ, като сжщевременно опредѣля и насоката, къмъ която се понася душевната вихрушка.

Младитѣ почватъ да живѣятъ като опиянени отъ многото чувства. Тѣ почватъ да се взираатъ въ всичко, което застѣга тия чувства тѣ поетизиратъ, търсятъ другари и другарки,

пишатъ писма, стихове, идеализиратъ, обожаватъ, почватъ да любятъ и т. н. Безъ да посочвамъ подробно всички прояви, които се разглеждатъ въ книгата, ще подчертая само ония хубави мисли и съвети, които авторътъ отправя къмъ родителитъ и учителитъ: да бждатъ тѣ прѣзъ тоя периодъ отъ развитието на своитѣ деца по-внимателни, да ги пазятъ и упжтватъ да ги крепятъ въ борбата, която водятъ съ собствената си природа, защото това развитие е строго биологично и всѣка проява сочи къмъ чувство или къмъ прояви, необходими за пълния животъ на човѣка“ (Стр. 39.) Да спремъ природата не можемъ, но да я задържимъ, това можемъ и трѣбва на всѣка цена да го направимъ за доброто на родителския домъ и на обществото. Подъ натиска на половостта се развиватъ не само нисшитѣ чувства, ония подъ натиска на които се проявява лошото, но общо цѣлата чувствена природа, включително висшитѣ чувства, стига да се създадатъ добри условия за това, въ което именно се крие задачата на възпитанието.

Презъ втория етапъ на развитието. Д-ръ М. разглежда юноша и юношката, когато тѣ тръгнатъ изъ пжтя на колебанията. Младитѣ, както казахме, живѣятъ съ своитѣ чувства, че сж въ състояние да завладѣятъ цѣлия свѣтъ съ своитѣ чувства, а тѣ сж чисти, висши, нѣщо идеално „Тѣ се възмущаватъ отъ ниското и не мислятъ за любовъ въ грубата смисълъ на думата. Любовта за тѣхъ е нѣщо идеално, чисто и свѣто“. (Стр. 51).

Като обща черта на развитието презъ това време Д-ръ М. ни сочи *въздигането на съзнанието за собственото достойнство* и паралелно съ него личното самомнение, а всичко това води къмъ упоритостъ, която се проявява въ различни форми. На стр. 59 г. М. ни посочва вече пжтя, по който родители и учители трѣбва да действуватъ, като ни посочва и срѣдствата, съ които трѣбва да си послужимъ презъ тоя периодъ на развитие на младитѣ, за да се развиятъ у тѣхъ всичкитѣ чувства, като същевременно разкрива самата действителностъ и остро порицава неразумнитѣ родители, много отъ които, може би поради слабо разбиране, сами тикатъ децата си въ пропастта. (Стр. 61).

Като последенъ етапъ въ половото развитие Д-ръ М. разглежда *еротиката*, която се проявява въ търсене познания и дружба съ другия полъ. Азъ нѣма да се спирамъ въ изложението, нито въ обясненията, а още по-малко върху условията, които споредъ автора хвърлятъ младитѣ въ ноктитѣ на еротиката. Нека родителитѣ сами надникнатъ поне чрезъ даденигѣ факти и обяснения въ душата на младитѣ. Една отъ многото примамки за развитието на еротиката у младитѣ се явява *киното*, отрицателното действие на което никой не отказва. Върху тоя отъ голѣмо педагогическо зна-

чение въпросъ за бъдещето на нашитѣ млади, авторътъ на книгата се спира по-подробно. За разглеждане тоя въпросъ той отдѣля нѣколко страници.

Въ заключение Д-ръ Мановъ апелира къмъ родителитѣ и учителитѣ, пъкъ и къмъ цѣлото общество, да си подадатъ ръка за ефикасно въздействие върху нашата младежъ, която чужда на родъ и родина и въ гърдитѣ на която пламтятъ свѣтли идеали.

Книгата на Д-ръ Мановъ, както казахме още въ началото е ценна придобивка за родители и учители, и ние горещо я препоръчваме на всички, които се интересуватъ отъ възпитанието и бъдещото на нашата младежъ.

Д-ръ К. Д. Свраковъ.

Ат. Димевъ.— **Ръководство по гимнастика.** Съ предговоръ отъ Д. П. Койчевъ. Одобрена отъ М. н. п. съ заповѣдъ № 13152 отъ 5. VI. 1930 год. Стр. 222. Цена 100 лева.

Въ противовесъ на днешната шведска гимнастика презъ последнитѣ години се издига *ритмичната*. Шведската гимнастика е гимнастика на мускулитѣ, а ритмичната — на вниманието, чувствата, волята и мускулитѣ. Тя е съчетала двата елемента — ритъма на движението — полезното, съ ритъма на музиката (пѣсенята) — приятното. Нейни представители въ чужбина сж Демооръ, Дунканъ и Далкросъ, а у насъ — г. Ат. Димевъ, учителъ по гимнастика въ една отъ столичнитѣ прогимназии, който съ новата постановка на гимнастиката я е направилъ най-увлѣкателенъ учебенъ предметъ, очакванъ съ нетѣрпение отъ ученицитѣ. До принципитѣ на ритмичната гимнастика г. Димевъ е дошелъ самобитно, безъ влиянието на нѣкои отъ вънкашнитѣ нейни представители. „Правѣше ми впечатление, пише той въ стр. 10 отъ ръководството си, че желѣзаритѣ, бояджиитѣ, обушаритѣ, шивачитѣ и пр., когато работятъ пѣятъ. По-леко понясахъ труда! И майка ми, когато сѣеше брашно и мѣсѣше хлѣбъ на децата си, сжщо така пѣеше. По тѣхенъ примѣръ и азъ започнахъ, когато играемъ упражнения, да пѣемъ. И при първия още урокъ забелѣзахъ, че съмъ налучкалъ правия пѣть. Детскитѣ сърдца затупкаха усилено, радостъ облѣ тѣхнитѣ лица, а сжщо и мене“. Ритмическата гимнастика на г. Димевъ е родна и затова е много ценна.

Ръководството по гимнастика на г. Димевъ е втори трудъ съ крайно по-разширенъ курсъ на методичното водене часоветѣ по гимнастика отъ първото и добре прието отъ нашето учителство ръководство. Съчинението е раздѣлено на 10 отдѣла: елементи съ упражнения, съ дълги тояжки, пѣсни съ приложни упражнения, пѣсни съ детски игри, хороводни пѣсни съ хора, маршови пѣсни, детски игри, пробни уроци, самоучителъ за устна хармоника, номера за сцена, ржче-

ченици, балети и пр. Въ съчинението нѣма теория, а само практика, Всички номера сж придружени съ подробни обяснения за стѣпките, които на много мѣста сж илюстрирани. Всички мелодии сж написани въ народенъ духъ отъ наши най-видни композитори. А сжщо така и текстоветъ сж подбрани или нарочно съставени отъ наши най-първи поети.

Изсбщо, трудътъ на г. Димевъ е оригиналенъ, и твърде полезенъ за обновата на нашата твърде отекчителна до сега училищна гимнастика. Ние поздравяваме усилията му и горещо ги препоръчваме на нашето учителство. Надѣваме се, че второто практическо ръководство по гимнастика на г. Димевъ ще бжде правилно оценено и ще бжде посрѣщнато още по-възторжено отъ първото.

Д. Правдолюбовъ.

Фаръ на въздържанието. Год. III, кн. I. Подъ редакторството на Д-ръ Н. Сакаровъ.

Въздържателното движение въ България крие своитѣ първи стѣпки още въ първитѣ години следъ освобождението ни. Но тогава силенъ идеенъ животъ то не е проявило. Едва следъ общеевропейската война, когато настѣпи не само материална, но и още по-голѣма морална криза, когато безпѣтица и падение облада всички, то израстна въ очитѣ на обществото, като обществена идея, ратуващъ за повече правда, миръ и братство между всички. Издигна високо свѣтлосинето знаме, на което написа скрижалитѣ на новото време: *Свѣтлина, братство, истина*“.

Въздържателното движение пусна корени навсѣкжде. Появиха се разнитѣ въздържателни съюзи. Всѣки съюзъ работѣше въ своята областъ. Като обединително звено въ 1927 г. се роди *Българската въздържателна федерация* (Б. В. Ф.), обединяваща повечето въздържателни съюзи въ страната. Всѣки съюзъ си издава отдѣлно организационенъ вестникъ, а на Б. В. Ф. се възложи задачата да издава научно идейно списание. И то не закѣснѣ да се яви. То е „Фаръ на въздържанието“.

Предъ менъ е кн. I отъ год. III (1932). Уводната статия е озаглавена: „Въздържанието“ отъ Цвѣтанъ Минковъ. Съ хубави мисли ни обрисова правотата на трезвата идея. Нека оставя да говори самъ, авторътъ. Той пише: „Печално е да се оплаквашъ отъ веригитѣ на живота, а самъ да си слагашъ невидими окови, съ които убивашъ здравето си, осуetyвашъ възможността да отгледашъ децата си, затѣпявашъ за житейскитѣ злини. При това смѣшно е да се опѣлчишъ срѣщу въздържателното движение, което не е нито капризъ, нито мода. Слѣпотата къмъ високия социаленъ смисълъ на въздържателното движение, днесъ е проява на умствена ограниченостъ закѣснѣлость въ идеитѣ. Освобождаването отъ пороцитѣ,

колкото и да е трудно, поради вкоренените навици и заблуди, е въ същност една страна на общото освобождение от неуредицата въ живота. Въздържателното движение е част от мъжния момент въ социалните борби. То е израз на съзнание и воля за борба за отстраняване изобщо негодните условия на действителността“.

На второ място идва статията: „Алкохолизъм и несъзнателен душевен живот“, отъ Атанасъ Илиевъ, който прави една продължителна екскурзия изъ психиатрията и патологическата психология, излагайки ни учението на Фройдъ за несъзнателното у човѣка, идва по чисто наученъ пътъ да разсѣе мрака около алкоолното опиянение. Той доказва, че алкоолното опиянение не може да буди висши прояви на духовенъ животъ, тъй както мислѣха мнозина до сега, оправдавайки своя порокъ.

На трето място идва „Методи за консервиране гроздовата мъст“, рефератъ четенъ отъ Д-ръ Ник. Карамболовъ, предъ соф. клонъ на д-вото на българските химици. Съвещината на специалистъ ни дава начините за консервиране на гроздовата мъст, като се запазва хранителната стойностъ;

Отъ голѣмо значение е и статията на Д-ръ Робертъ Херко „Интернационалната борба срещу движението за забрана и въздържание“.

Алкоолниятъ капиталъ е пусналъ здрави пипала навсякъде и иска властно да се шири надъ всички страни и народи. Отъ черния трудъ и кървавъ потъ на хилядите негови роби иска палати да си съгради! А съ кървавите сълзи на тяхните жени и деца да бждатъ измити тѣ! Човѣци, до кога ще бждете роби на алкоола?

Следъ това следва отдѣла „Художествено творчество“, където сж помѣстени „Маршъ“ отъ Вл. Русалиевъ и разказа „Учитель Данчо“ отъ Ант. Страшимировъ.

Въ отдѣла „Прегледъ у насъ и въ чужбина“ сж дадени ценни сведения за движението.

Смѣя да го препоръчамъ на учителите. То ще имъ открие нови хоризонти, нови пѣтища къмъ проучване въпроса за алкоолизъма.

Гичо Хр. Михайловъ.

Христо Николовъ — Първи стѣпки при обучението по четене и писане (*непосредственъ — аналитиченъ методъ*). Първо издание. Хемусъ. 1931 год. Стр. 56. Цена 15 лева.

Г-нъ Христо Николовъ е познатъ на българското учителство като сериозенъ педагогически писателъ. Покрай „Ръководство по четене“, „Методъ и принципи на обучението“, „Ръководство по история за III и IV отдѣления“ и пр., които създадоха особено педагогическо течение у насъ, съ горното си съчинение г. Христо Николовъ ни поднася още единъ це-

ненъ трудъ, въ който подробно ни описва нѣкои нови особености изъ теорията и практиката на досегашния думозрителенъ четмописенъ методъ, които, съ успѣхъ били практикувани презъ миналата учебна година въ нѣколко първоначални училища въ гр. Севлиево.

Най напредъ въ съчинението си г. Христо Николовъ накратко разглежда сжщността на синтетичния четмописенъ методъ, за чиято чистота той на стр. 7 ето какъ се изразява: „Въпрѣки че синтетичниятъ четмописенъ методъ трѣбва да настапва отъ елемента къмъ цѣлото, обаче на практика се прави обратното. За да се достигне до изходното звукоподражание, се изхожда отъ езикова цѣлостъ, приказчица. Въ сжщностъ, значи, нѣма синтетиченъ методъ, а аналитико-синтетиченъ“. Понататъкъ г. Николовъ ето още какъ твърде правдиво схваща синтетичния методъ: „Грѣшката му е тази, че се отива отъ частитѣ къмъ цѣлото. Този пжтъ е неправиленъ и даже невъзможенъ (стр. 20).“ „По-легкъ и по-естественъ е пжтъ отъ цѣлостта къмъ частитѣ, отъ живитѣ думи къмъ гласоветѣ и бележитѣ имъ (стр. 22).“ „Когато детето се учи да говори, то не изговаря по-рано по цѣли часове въ изолиранъ видъ гласоветѣ „п“ и „а“ и следъ това първата детска дума: „па-па“, а обратното. Първоначално детето почва да говори съ думата и при четмописна трѣбва да започне съ сжщата (стр. 23).“ „Първата и основна грѣшка на синтетичния медотъ е, че центърътъ на тежестта при обучението по четене пада върху гласоветѣ, а не върху живитѣ думи и изрази. Гласоветѣ, съ каквото и да ги свързваме, каквото и реално съдържание да имъ даваме, не будятъ оня интересъ, който будятъ езиковитѣ цѣлости. Сетне, за насъ е по-важенъ преди всичко изговорътъ на гласа въ езиковата цѣлостъ, слѣто съ другитѣ гласове (стр. 21).“ „Синте ичнитѣ методи твърде малко правятъ, за да запомнятъ ученицитѣ зрители тѣ образи на думитѣ, което е отъ най-важно значение за първото четене (стр. 22).“ „Нареденитѣ думи на читалото стоятъ само за нѣколко мига и ги разрещдатъ, за да нареждатъ нови думички (стр. 23).“ „При това, синтетичитѣ нареждатъ и четатъ думи и изречения въ отсъствие на предметитѣ и действията или тѣхнитѣ изображения и по такъвъ начинъ се откъсватъ езиковитѣ форми отъ съдържанието (стр. 23).“ „Най-после, синтетичниятъ методъ открива възможностъ на редица недостатъци при четенето. Изолираното произнасяне на гласоветѣ става съ прибавки, поради което децата четатъ така: „Дѣдѣо Бѣлгагѣой“ вмѣсто „Дѣдо Благѣй.“ По такъвъ начинъ се постига най-лошо четене (стр. 23)“ „Въпросътъ, какъ чете начеващиятъ четецъ, вече се видоизмѣня, а именно, какъ може и трѣбва да чете първачето? И общиятъ отговоръ на този въпросъ е, че то трѣбва да чете бавно, слѣто, да схваща думата като звукова цѣлостъ, т. е. думозрително (стр. 15).“

„Следовници на синтетичния методъ въ чужбина, пише г. Христо Николовъ на стр. 7, сж предимно нѣмцитѣ.“ Това сведение на автора е непълно, споредъ насъ. Защото въ Пруссия господствува предимно методата на нормалнитѣ думи, която свършено не е синтетична. А въ Бавария отъ известно време насамъ подъ влиянието на съвременитѣ голѣми нѣмски педагози Лиднеръ, Вотекампъ, Вигетъ, Мойманъ и пр. думозрителната четмописна метода отдавна измѣсти синтетичната. Сжщо не е правилно и твърдението на автора, какво че въ Виена децата се обучавали по синтетичната четмописна метода. Въ всички 108 опитни класове *Grundschul*е децата се обучаватъ по думозрителната четмописна метода. Това лично сме го констатирали. Въ всички виенски училища трудсвиятъ методъ е намѣрилъ пълно и всестранно приложение. Невъзможно е трудово обучение въ I отделение безъ думозрителнитѣ. Това най-добре схванаха не само нѣкогашниятъ министъръ на просвѣтата и голѣмъ реформаторъ *Otto Glöckel*, но и неговитѣ помощници, видни учители практики: Щескалъ, Фадрусъ, Линке, Хлекелъ и др., които още презъ 1920 год. наложиха съ единъ особенъ правилникъ практиката на думозрителнитѣ методъ въ всички виенски училища.

По-нататкъ г. Николовъ въ нѣколко страници разглежда теорията и практиката и на аналитичния четмописенъ методъ, като прави разлика между думозрителния и идеозрителния. И понеже той описва и двата метода не тъй, както се практикуватъ у насъ (вече много учители работятъ по тѣхъ), а тъй както нѣкога сж ги изложили тѣхнитѣ инициатори, затова сж допуснати и следнитѣ грѣшки: 1) При думозрителния методъ на ученицитѣ се даватъ зрителнитѣ образи на десетки думи. *Ученицитѣ ги четатъ и пшатъ*. Следъ като ги усвоятъ мн.го добре, разлагатъ ги на срички и пр. (стр. 9). 2) *Писането при думозрителния методъ върви ржка за ржка съ четенето*. Ученицитѣ пшатъ направо цѣли думи (стр. 10). 3) При идеозрителния методъ децата наблюдаватъ думитѣ и изреченията и ги рисуватъ. *Първото писане е копиране*. (стр. 11). Нито единиятъ, нито другиятъ четмописенъ методъ у насъ не познаватъ такава практика. Писането и при двата метода се предшества отъ моделиране и илюстративно рисуване, следъ това отъ предметно рисуване, чрезъ което се изваждатъ елементитѣ на буквитѣ отъ формитѣ на предметитѣ. И само, когато по такъвъ начинъ волевитѣ импулси напълно подчинятъ мускулнитѣ движения на ржката, вече децата почватъ да пшатъ букви, думи, изречения. Значи ученицитѣ пшатъ направо думи. Друго. Презъ това време, додето ржката, тъй да се каже, се дисциплинира, ученицитѣ заучаватъ зрителнитѣ образи на 20—30 печатни думи. Тѣ сж необходими, за да може нагледно да се представи анализата и по такъвъ начинъ да се подготви писането.

Значи и писането не върви ржка за ржка съ четенето, както твърди г. Николовъ.

Вънъ отъ това, на стр. 22 сжиятъ твърди още, че работата на ученицитѣ при аналитичниятия методъ била *твърде механична*, ученицитѣ чели думи и изречения, само следъ като се прочитали отъ учителя или указвали отъ картинки и то защото методътъ на първо време избѣгвалъ анализата. Тука вѣроятно г. Николовъ е ималъ предвидъ аналитичната метода на Малишъ, която е нагласена за глухонѣми. Обаче, чистата думозрителна метода за нормални деца не избѣгва анализата. *Пжтуванията по облитѣ пжтеки на написанитѣ на черната дъска съ голѣми букви думи при запознаването на всѣки зрителенъ образъ цѣлятъ, именно, тази страна на процеса.* На стр. 24 г. Николовъ казва още, че при досегашната практика на аналитичния методъ децата усвоявали четенето и писането по-бавно и по-трудно. Това е много казано, защото по-нататъкъ въ неговото съчинение ние виждаме при четенето и писането сжигѣ постжпаци, които отдавна се практикуватъ отъ думозрителитѣ, съ една разлика само, че г. Николовъ ни препоржчва анализата да става при заучването зрителния образъ на всѣка печатна дума, когато мнозина учители днесъ практикуватъ анализата следъ всѣки 5 заучени печатни думи, или както Violino Primo препоржчва следъ всѣки 10.

Да се прави пълна анализа и синтеза следъ заучването на зрителния образъ на всѣка печатна дума, това значи да не се прави разлика между предварителнитѣ упражненія по четене и сжщинското четене, между *безбукварното* четене и тъй да се каже *букварното*. Съ единъ такъвъ постжпакъ, дали нѣма да влѣземъ въ конфликтъ съ „мислящия духъ“ на детето, значението на който г. Николовъ ни го описва на 29 стр.?. Понятието за известна буква се създава само чрезъ съпоставяне и сравнение на общитѣ съ индивидуалнитѣ белези върху зрителнитѣ образи на нѣколко думи, а не само върху една. Аналитичниятъ методъ, поставенъ на такава основа, каквато ни се посочва отъ г. Христо Николовъ, значи да изгуби своята индивидуална физиономия и да се обърне на методъ на *нормалнитѣ думи*.

Д. Правдолюбовъ.

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА, година XI (1931 — 1932).

Дава статии върху приложбата на съвременнитѣ педагогически искания въ първоначалното училище и прогимназията; разглежда всички течения и прояви, които целятъ обновата на училището; поднася практически материали, съ които може да се подпомага учителовото творчество въ училищното обучение и възпитание.

Излиза всѣки месецъ отъ 1 октомврий 1931 г. до 1 юний 1932 год. 8 книги годишно.

Годишенъ абонаментъ:

1. За България 100 лева. 2. За Чужбина 120 лева.

Абонаментътъ се предплаща.

Настоятель на „Педагогическа практика“ може да бжде всѣки, който запише най-малко 5 абоната. На настоятели и книжари се прави 20% отстъпка отъ абонамента.

Пълни течения отъ год. V (1925 — 1926), год. VII (1927 — 1928) и год. X (1930 — 1931) се отстъпватъ по 50 лева Всички други изтекли годишнини сж изчерпани.

Всичко, що се отнася до списанието — писма, пари и ржкописи — се изпраща на адресъ: *Антонъ Борлаковъ, ул. Кр. Мирски, № 14, гр. Варна.*

Отъ администрацията на „Педагогическа практика“, улица Кр. Мирски, 14 — Варна, могатъ да се доставятъ следнитѣ книги:

1. Добри Христовъ — **Рой звездици**. Часть I. Пѣсни за първоначалнитѣ училища . 30 лв.
2. Добри Христовъ — **Рой звездици**. Часть II. Пѣсни за прогимназиитѣ 45 лв.
3. Б. Върбановъ — **Обществени грижи за децата въ Виена и Буда-Пеща** . . . 20 лв.
4. А. П. Нечаевъ — **Измѣрване умствения развой на децата** 25 лв.
5. М. Мещерски — **Какъ да се уреждатъ градини при народнитѣ училища** . . . 20 лв.

За поржки повече отъ 100 лв. се прави отстъпъ 30%.

№

До Госп.

С.

ОКОЛИЯ

Адресният номеръ и точният адресъ на абоната трѣбва да се посочватъ винаги, когато се изпращатъ суми срещу абонаментъ, когато се искатъ промѣни на адреси, неполучени книжки или каквито и да е справки отъ редакц. или администрацията на списанието.

Неполучени книжки трѣбва да се искатъ веднага следъ получаването на най-близката следъ тяхъ книжка.

Когато се изпращатъ суми съ пощенски записъ, трѣбва да се съобщава съ отдѣлно писмо, за коя годишнина на списанието и за кои абонати се изпращатъ тѣ.

Въ „Педагогическа практика“ може да сътрудничи всѣки учителъ, който съ перото, мисълта и практиката си може да бѣде полезенъ на учителството и училището.

Ръкописитѣ трѣбва да бѣдатъ написани само на едната страница на листоветѣ чисто, четливо и съ официалния правописъ.

Печатница „Свѣтлина“, Варна.